

Kur'an'da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah'tan Yardım Dileme Ve O'na Muhtaçlık "İstiâne" "İstiğâse" ve "Fakr İlâ'llâh"

Abdurrahman KASAPOĞLU*

Özet: Bu araştırmanın ana muhtevasını "istiâne" "istiğâse" ve "fakr ilâ'llâh", ifadelerinin geçtiği ve Allah-kul ilişkisinin anlatıldığı âyetler oluşturmaktadır. Bu âyetler, müfessirlerin yorumları doğrultusunda değerlendirilerek, "istiâne" "istiğâse" ve "fakr ilâ'llâh", kelimeleri aracılığıyla anlatılmak istenen dinî tecrübe türünün mahiyeti ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada "istiâne" "istiğâse" ve "fakr" ifadeleri çerçevesinde tasavvuf literatüründe teşekkül eden kavramlara yer verilmiştir. "İstiâne" "istiğâse" ve "fakr ilâ'llâh", ifadeleriyle Kur'an'da anlatılmak istenen dinî tecrübe türlerinin, din psikolojisinde karşılığı olan dinî duygu ve eğilimler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Allah, dinî tecrübe, Allah'tan yardım dileme, Allah'a muhtaçlık.

Abstract: Recourse From God And Neediness Towards God As A Religious Experience In Quran -"İstiâne" "İstiğâse" And "Fakr İlâ'llâh"- The main content of the present research is the verses of Quran where the expressions of "istiâne" "istiğâse" and "fakr ilâ'llâh" were included and those the relationship between the God and his subjects were examined. By evaluating these verses with the interpretations of glossators, the content of religious experiences expressed via the phrases of "istiâne" "istiğâse" and "fakr ilâ'llâh" were attempted to be explained. The concepts formed within the Sufism literature in the framework of "istiâne" "istiğâse" and "fakr ilâ'llâh" expressions were included in the study. Religious emotions and dispositions that correspond to the religious psychology related to the religious experience types as narrated in Quran using "istiâne" "istiğâse" and "fakr ilâ'llâh" expressions were investigated.

Keywords: God, religious experiences, recourse from God, neediness towards God.

* Prof.Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Giriş

“Dinî tecrübe” sızlık sonucunda modern insan daha da yalnızlaşmıştır. Çünkü modern zamanların kutsallığı “metafizik” alandan “dünyevî” sahaya yönelmiştir.¹ Varoluşu, hayatın maddî yanına indirgeyen ve kutsal ile olan bağıını kopartan ya da zayıflatan insanlar, kendilerini çok zengin ve tatmin edici bir tecrübe / deneyim alanından uzak tutmuşlar, bu alanın sağladığı manevî doyumdan yoksun bırakmışlardır. Oysa din, inanç ve ibadet pratikleri aracılığıyla insanlara çok zengin bir dinî tecrübe / deneyim yaşama imkânı sunar. Kişiyi maddî âlemin sınırlarının dışına çıkararak metafizik âlemlle de bağıını sürdürmesine aracılık eder.

Mümin bireyin Allah ile olan iletişiminde yaşamış olduğu dinî tecrübeler içerik bakımından çeşitlilik gösterir. Kur’an, müminle Allah arasındaki iletişime konu olan dinî tecrübe çeşitlerine çok geniş yer ayırmıştır. Kullanmış olduğu çeşitli kelime ve yapmış olduğu tasvirlerle mümin bireyin yaşayabileceği dinî tecrübe çeşitlerinin hepsine yer vermiştir. Kur’an’da geçen kelime, kavram ve tasvirler incelendiğinde, dindar bireyin yaşamış olduğu dinî tecrübe çeşidinin her birinin örneğine rastlamak mümkündür. Dindar bireyin Allah ile olan ilişkilerinde en sık yaşadığı deneyimlerin başında, yardım isteme, talepte bulunma tarzındaki dua ve niyazlar gelir. Kur’an’da Allah’tan yardım dileme ve talepte bulunma tarzındaki dinî tecrübelerin çeşitliliği ve bunları ifade etmek için kullanılan kelime ve tasvirlerin çokluğu dikkat çeker. Bu nedenle araştırmamızı, “istiâne” “istiğâse” ve “fakr ilâ’llâh” ifadeleriyle sınırlı tutacağız.

Araştırmamıza “istiâne” “istiğâse” ve “fakr ilâ’llâh”, ifadeleriyle Kur’an’da anlatılmak istenen dinî tecrübe türlerinin din psikolojisinde karşılığı olan dinî duygu ve eğilimleri konu edinen bölümle giriş yapacağız. Dindar bireyin inanç yapısında, ibadet hayatında ve genel yaşantısı içerisindeki ilâhî âleme yönelişlerinde güvenme, dayanma, destek ve yardım isteme gibi dinî duygu, dinî tecrübe çeşidine yer vereceğiz. Yine Allah-insan ilişkisini anlatan dua olgusu içerisinde, konusu ilâhî yardım ve benzeri talepler olan dua türünü irdeleyeceğiz.

İslâmî literatürde dinî hayatın duygu ve tecrübe boyutu ağırlıklı olarak tasavvuf disiplininin konuları arasında yer almıştır. Bir dinî tecrübe örneği olarak “istiâne” “istiğâse” ve “fakr”, olguları da tasavvuf literatüründe kavramlaşmışlardır. Tasavvuf literatürüne yerleşen “istiâne” “istiğâse” ve “fakr”, ifadelerinin

¹ Mehmet Süheyl Ünal, “Peter L. Berger’e Göre Dinî Tecrübenin Günümüz Dindarı İçin Anlamı: Sosyolojik Bir Bakış Açısı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 8/3, 2008, s. 148-149.

lâfız olarak Kur'an'dan alındıkları görülmektedir. Yine bu kavramların içeriklerinin / muhtevalarının oluşturulmasında Kur'an'daki manaları esas alınmıştır. Bununla birlikte tasavvufî düşüncenin gelişimi içerisinde bu kelimeler, bütünüyle Kur'anî ekseninden kaymasa da anlam değişikliğine maruz kalmışlardır. Araştırmamızda "istiâne" "istiğâse" ve "fakr" ifadeleri çerçevesinde tasavvuf literatüründe teşekkül eden kavramlara yer vereceğiz.

Araştırmamızın ana muhtevalarını ise "istiâne" "istiğâse" ve "fakr ilâ'llâh", ifadelerinin geçtiği ve Allah-kul ilişkisinin anlatıldığı âyetler oluşturmaktadır. Bu âyetleri müfessirlerin yorumları doğrultusunda değerlendirerek, "istiâne" "istiğâse" ve "fakr ilâ'llâh", kelimeleri aracıyla anlatılmak istenen dinî tecrübe türünün mahiyetini ortaya koymaya çalışacağız.

I. Bir Dinî Tecrübe Olarak "Allah'a Sığınma" ve "O'ndan Yardım Dileme"

Tüm davranışların kaynağında olduğu gibi, dinin kaynağında da duygular vardır. Duygular dinî yaşayışın boyutlarından birisini oluşturur. "Dinî duygu" ifadesi, türlü dinî objeler karşısında beliren birçok dinî duygunun ortak adıdır. Özellikle başkalarının himayesine ve merhametine muhtaç olma duygusu insanların dinî yaşantısında önemli bir yer tutar. Şekli ve karşılama yolları farklı olsa bile, korunma ve himaye altında bulunma isteği hayatı boyunca insandan ayrılmaz. Bu duygu aynı zamanda dinî yaşayışın temellendirildiği Allah'ın yardımına sığınma, O'na güvenme biçiminde de ortaya çıkar. Dayanma, güvenme, sığınma gibi duygular dinî hayatta önemli bir yere sahiptir. Dinî duyguda en katı kalpleri bile yumuşatabilecek merhamet dileme, sokulma ve sığınma gibi eğilimler ağırlıktadır.²

Dinin tecrübe boyutu çeşitli bileşenlerden meydana gelir. Din, içinde birçok duygu bileşenini taşıyabilecek bir özelliktedir. Güvenme, korunma, sığınma, dayanma, muhtaç olma gibi dinî duygular dinî tecrübe içinde yer alan önemli

² Neda Armaner, İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi, M.E.B., İstanbul, 1967, s. 24; Kerim Yavuz, Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1983, s. 34; Yaşar Fersahoğlu, Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 49; Hülya Alper, İmanın Psikolojik Yapısı, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 99; Hüseyin Certel, Din Psikolojisi, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s. 111, 117.

duygulardır. İŖte dinî duygular kendilerini bu tür deęiŖik duygular halinde hissettirirler.³ Karakteristik olarak derinden hissedilen dinî duygular, dindar bireyin yaŖamında önemli ve kalıcı bir yere sahiptir. Bir trajedi karŖısında hissedilen güven duygusunun verdiği neŖe, bu tür duyguların örneklerindedir.⁴

Dinî duyguların geliŖimi, genel olarak insanın duygu geliŖimiyle iliŖkilidir. Bilindiği gibi çocuk erken yaŖta Allah'a bağlanma eğilimi gösterir. Çünkü Allah kendisine her Ŗeyi veren, sevdiklerini koruyandır. Her Ŗey varlığını O'na muhtaçtır; herkesin varlığı O'na bağlıdır. Bu sebeple her türlü ihtiyaç konusunda O'na bağlanmaya, tehlikelerden korunmak amacıyla O'na sığınmaya gereksinim vardır. Çocuğun bu inanca ulaŖmasında kendi güçsüzlüğünü ve çaresizliğini hissetmesinin önemli katkısı vardır. Çocuk bu tür duyguları ilk olarak anne-babasının Ŗahsında yaŖar. Zira çocuk aile ortamında korunma, güvenme, dayanma, sığınma gibi duyguların ne olduğunun farkına varır. Ruhen Allah'a yöneldiği anlarda da, bu duyguların asıl sahibinin O olduğunu öğrenir. Böylece mutlak manada bütün ihtiyaçları karŖılayanın, her türlü tehlikeden koruyanın, en emin dayanağın ve sığınmağın Allah olduğunu kabul eder; ihtiyaç duyduğunda O'nun kendisini gözetmesini umar. Rahatlatıcı ve yatıŖtırıcı olan bu tür dinî duygular, çocuğun kalben Allah'a sığınma ve bağlanmasından ileri gelir.⁵

Dinî tecrübeyi, bir hisler terkibi olarak anlayan Rudolf Otto, bunun üç belirgin his çeŖisinde tezahür ettiğini kabul eder. Bunlardan birisi muhtaç olma hissidir. "Muhtaç olma hissi", insanın bütün yaratılanlar üzerinde yüce olan varlık karŖısında kendi hiçliğinde gark olmuş, aciz, önemsiz varlık olduğunu tecrübe etmesidir. Dindar birey Allah karŖısında kendini zavallı, güçsüz, mütevazı ve O'na bağımlı hisseder.⁶

³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993, s. 138; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000, s. 105; Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 163; Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum DavranıŖ ve Ŗahsiyet Özellikleri*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 24; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *KiŖilik ve Din*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28; Yurdagül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun GeliŖimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994, s. 12; İbrahim Gürses, *Dindarlık ve KiŖilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 51-51.

⁴ Ömer Faruk Erdem, "William James'in Gifford Konferansları ve The Varieties of Religious Experience İsimli Eserinin Yankıları Üzerine Bir Analiz", *Marife Dini AraŖtırmalar Dergisi*, sayı: 13/1, 2013, s. 132.

⁵ Yavuz, *Çocuk ve Din*, s. 163-164.

⁶ Michael Peterson ve diğerleri, *Akıl ve İnanç Din Felsefesine GiriŖ*, Çev. Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 22; Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 141.

Dinî tecrübe dünyası, kendini yardım ve ihsanlarıyla insanlara açan Allah'a tam bir güvenin gösterildiği zihin dinginliğinin, neşenin / vecdin, karşı konulmaz bir coşkunun tezahür ettiği alandır. Allah'ın gücü ve koruyucu kudretinin sağladığı rahatlığın hissedilmesi gibi tamamen dinî olarak tezahür eden tecrübeler mevcuttur. İlâhî gerçek her bakımdan insandan üstündür. İnsan ihtiyaç duyduğunda O her zaman yardım eder; kişi daima O'na muhtaçtır.⁷

En yüce kudretin dilediği takdirde en büyük nimetleri ihsan etmeye muktedir olduğuna güven duymak, dinî coşku ve duyguların kaynaklarından birisidir.⁸

Psikolojik bütünlüğünün bozulduğunu hisseden ve kontrol duygusunu kaybetme hissi ile şiddetli sıkıntı yaşayan bir insan, kendisine zihinsel bir sığınak oluşturabilirse, kaygısını azaltabilir. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan anksiyete, bunun oluşturduğu kontrolsüzlük hissi ve bu durumun oluşturduğu olumsuz düşünceler tanrı inancıyla aşılabılır. İnsanın tanrıya sığınma ihtiyacı, "Siperde ateist yoktur." sözüyle özetlenmiştir.⁹

Düşman bir dünya içerisinde yardımsız ve yalnız olma hissi insanda temel anksiyeteyi / sıkıntıyı doğurur. Temel anksiyete, kişiliğin bütünlüğü üzerinde devamlı ve yaygın tesiri olan bir durumdur. Kişi Allah'a inanmak, O'nun yardımına sığınmak, O'na dua etmek suretiyle yalnızlık duygusundan ve ruh sağlığını tehlikeye sokabilecek durumlardan kurtulabilir. Çünkü Allah ile mümin kul arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Allah, ilişki içerisinde bulunduğu kullarını yalnız bırakmaz, onları terk etmez. Allah çeşitli vesilelerle müminlere kendi varlığını hissettirir ve onlara dinî tecrübeler yaşatarak Kendi'ne daha sıkı bağlanmalarını sağlar.¹⁰

Allah'ın bir lûtfu, özel bir müdahalesi olan dinî tecrübeler sayesinde ilâhî varlığa yakınlık hissi artar. Allah'ın insan yaşantısından uzak olmadığı tecrübesi yaşanır. Özellikle zor anlarda yardıma ihtiyaç duyulurken gelen ilâhî yardım, müminin bu dünyada tek başına olmadığını hissetmesine vesile olur. Merhametli

⁷ Paul E. Johnson, "Dini Tecrübe", Çev. Recep Yaparel, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 1986, s. 199, 202; Şaban Ali Düzgün, "Tecrübe Dil ve Teoloji: Dinî Tecrübenin Teolojik Yorumu, Kelâm Araştırmaları, sayı: 2/1, 2004, s. 33.

⁸ Armaner, s. 24.

⁹ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 102.

¹⁰ Hâbil Şentürk, *İbadet Psikolojisi Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 109; Hakan Hemşinli, "Dinî Tecrübenin Nesneliliği Üzerine", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 33, 2010, s. 135-136.

Allah'ın kendisine yardımını ve ihsanını tecrübe eden kul, O'na daha yakın olduğunu ve O'nun tarafından onurlandırıldığını hisseder. İnsanın çabasını tetikleyen, Allah'ın kendisine uzak olmadığı bilincini canlı tutan dinî tecrübe, kişinin Allah'a sığınmasını, O'nu arzulamasını sağlar.¹¹

İman, kişiye zorluklara katlanmada sabır ve tahammül gücü veren manevî bir potansiyeldir. İman eden birey, bir felâketle karşılaştığında, Allah'a tevekkül etmenin ve bunun sebep olduğu iyimserliğin verdiği rahatlık içerisinde bulunur. Soğukkanlılığını, sükûnetini muhafaza eder. Musibetlerin zorlamaları karşısında sarsılmaz. Nitekim Henri Link gibi bazı psikoloji bilginleri, hayatta her güçlüğe ve zorluğa karşı koyabilmek için insanları Allah'a inanmaya ve O'na sığınmaya davet etmişlerdir.¹²

İman eden kimsede daima ruh huzuru, kendine güven ve dinginlik bulunur.¹³ Onun Allah'a olan imanı kendisine ilâhî himaye, gözetim ve destek altında bulunduğu konusunda ümit kazandırır. Dindar birey, ibadet ve diğer kulluk ilişkileri sayesinde Allah'ın her an kendisiyle beraber olduğunu ve O'nun yardımına mazhar olacağını umar. Allah'ın, kendisine yardım edeceği bilincini taşımak, güven ve iç huzuruna sahip olmasını temin eder. Allah'a inanan kimse, telaşa kapılmadan, sabırla hayatın olaylarını karşılamaya hazırlıktır. Yaratıcıya güvenen ve O'na yönelen kimse daima sıkıntılar karşısında bir çıkış yolu bulabilir.¹⁴

Din insanın elem ve ıstıraplarını azaltan, ona teselli veren manevî bir kaynaktır. Çünkü din sabır, mücadele ve umut duygularını kuvvetli tutmak suretiyle hayatın acılarını hafifletir; yaşama gücünü destekleyen itici bir kuvvet olur. Allah'a inanan ve güvenen bir kişinin, imanı sayesinde kendisine olan güveni,

¹¹ Abraham Maslow, *Dinler Değerler Doruk Deneyimler*, Çev. H. Koray Sönmez, İstanbul, 1995, s. 83; Emile Boutroux, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, Çev. Hasan Katipoğlu, İstanbul, 1998, s. 360; Betül Akdemir, "Dinî Tecrübeye Güvenilirlik Ölçütleri, Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu, (1-2 Mayıs İstanbul) M. Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 463-464, 466.

¹² Mıkdat Yalçın, *İman ve Ahlâkın Hayatî Değerleri*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 31-34.

¹³ Luther'e göre Tanrı, kendisi sayesinde her türlü ihtiyaç sağlanan, her türlü tehlikede kendisine sığınandır. Bir Tanrı inancına sahip olmak, bütün bir kalp ile inanarak güvenmektir. Tanrı inancının varlığı kalbin iman ve güveninden ibarettir. Eğer kişinin iman ve güveni gerçek ise, inanılan Tanrı iyidir; eğer kişinin güveni yalan ve bozuk ise Tanrı inancı yok demektir. (Mustafa Şekip Tunç, *Bir Din Felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 71)

¹⁴ M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, Çev. Hayati Aydın, Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s. 235; Lütfi Abdülaziz Şerbîni, *Stresi Yen: Problem ve Çözüm*, Çev. Taceddin Uzun, Uysal Kitabevi, Konya, 1999, s. 126-127.

dayanma ve direnme gücü artar, hayatta karşılaştığı problemlerle başa çıkma cesaretini kendinde bulur. Dinî inancı sayesinde güçlü bir maneviyata sahip bulunan insan, hayatın zorlukları karşısında kolay kolay sarsılmaz; umutsuzluğa kapılmadan mücadelesine devam eder.¹⁵

Acılar ve dertler, insanın aczini ve zayıflığını iyice anladığı, Yüce Allah'a sığınma ve O'ndan yardım isteme ihtiyacını iyice hissettiği anlardır. İnsanın altından kalkamayacağı yükler karşısında Allah'a sığınması, duânın, Allah ile iletişime geçmenin vasıtalarından birisi olduğunun göstergesidir.¹⁶

İnsanın kendini acizyet içerisinde hissettiği durumlarda, dinin onun imdadına yetişmesini William James şöyle ifade eder: Kendimizi aciz ve eksik hissettiğimiz anlarda din imdada yetişir. Yalnız dindar insanların sahip olabilecekleri bir ruh hali vardır ki, bütün umutların kaybedildiği ve tutunacak hiçbir dalın kalmadığı bir anda ortaya çıkan dini duygu sayesinde yeniden kendimizi toparlayabilmekte, iç dünyamızı tekrar düzene koyabilmekteyiz. Böylece sıkıntularımızdan kurtulabilmekte, kaygı ve endişelerimizden arınmış vaziyette kendimizi yepyeni bir dünyada bulabilmekteyiz.¹⁷

Dua eylemi bir yönüyle zayıflığın güce olan çağrısıdır. Zayıf, sınırlı ve fâni olan varlıkla mükemmel, sonsuz, ebedî bir varlık arasındaki ilişki görünümünde tecelli eder. Bir arzunun tatmini için duadan yararlanmak, ilkel dinî inanışların da temelini oluşturur. Meselâ kişi mesleğinde başarılı olabilmek için hac yapabilir, esaretten kurtulabilmek için dua edebilir. Psikolojik olarak bu yönelişlerde, "ben" in / "ego" nun tatmine ulaşması ve kendini güçlü hissetme eğilimi söz konusudur. Kişi, şahsî bütünlük ve kendi öz muhafazası için, kendini aşan güçlerden yardım alamaya çalışır. Bu şekilde gerçekleşen dua insana kendini iyi hissettirir, onu yatıştırır ve ona kuvvet verir. Dua eden kimse, isteklerine icabet edildiğini düşünür.¹⁸

Tarih boyunca insanoğlu her dönemde kendi güçlerini aşan konularda aşkın kabul ettiği bir varlığa sığınmış, doğal afetlerden korunmak ve rızkının art-

¹⁵ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara, 1987, s. 90; Nurtan Kimter, "Dinî İnanç İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", Editör: Hayati Hökelekli, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 188.

¹⁶ Mehmet Dikmen, *Peygamberimizden Teselliler*, Cihan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40; Arif Akpınar, *Yaratıcıyla Dayanışma: Hastalıklara Pozitif Bakış*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 55-56.

¹⁷ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 108; Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 140.

¹⁸ Pierre Marinier, *Dua Üzerine Düşünceler: Psikofizyolojik Sebepleri ve Sonuçları*, Çev. Sadık Kılıç, Nil Yayınları, İzmir, 1991, s. 20, 53, 63.

masını istemek için dua etmeyi alışkanlık haline getirmiştir. İnsanların, ihtiyaçları, arzuları, korkuları, acizlikleri, çaresizlikleri mevcut olduğu müddetçe, dua da onların hayatlarında hep var olacaktır. İnsan bütün başarılarına ve girişimlerine rağmen eksiklikleri, acizlikleri, çaresizlikleri, korku ve ümitleri olan bir varlıktır. İnsan, üstesinden gelemediği korku ve kaygılarından kurtulmak, gücünü aşan arzu ve emellerine ulaşabilmek için kendisinden yardım isteyebileceği üstün bir gücün varlığına inanma ihtiyacı duymuştur.¹⁹

Dua eden birey, Allah yardım ettiği takdirde içinde bulunduğu zorluk ve sıkıntıları aşabileceği bilinciyle O'na yönelir. O'nun merhamet ve koruyuculuğuna sığınır, O'na güven besler. Bu güven ve sığınma hali, insanın bütün psikolojik mekanizmaları, ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu tesir meydana getirir.²⁰

Dua eden dindar birey, Tanrısına güven duyar, O'nun her türlü tehlike ve çaresizlikten kendisini koruyacağına, dualarını bildiğine ve duyduğuna inanır. Hayatın zorlukları karşısında yalnız olmadığı, daima yardımını isteyebileceği, gören, gözeten ve her şeye gücü yeten bir Yaratıcısı olduğu bilincini taşır. İhtiyaç duyduğunda ilâhî kudretin imdadına yetişeceğinden şüphe etmez. O'na her derdini açabilir, O'ndan her türlü yardımı isteyebilir. Sıkıntı ve kaygı içerisinde bulunan insan karşılaştığı zorlukları yaratıcısına arz edip O'ndan yardım niyaz ederse, içinde bulunduğu olumsuz ruh halinden kurtaran sükûn ve huzura kavuşur. Böylece iç dünyası güvenle dolar, manevi güç kazanır. Dua özellikle ümitsizlikler ve çaresizlikler karşısında teselli edici, yatıştırıcı bir rol üstlenir. Günlük hayatın akışı içerisinde türlü tehlikeler, sıkıntılar, başarısızlıklar, hayal kırıklıkları, çaresizlik ve tehditlerle karşılaşan bireyin cesareti kırılabilir, ümidi zayıflayabilir, maneviyatı sarsılabilir, huzuru kaçabilir. İşte dua ve ibadetler aracılığıyla sık sık sonsuz kudret sahibinin huzuruna çıkan insanlar kendilerini ilâhî kudretin koruması altında hissederler, cesaret ve enerjilerini korurlar, hayat mücadelelerini azim ve kararlılıkla sürdürürler. Kulun bütün ümitlerinin kırıldığı bir anda Allah'a iltica etmesi, O'na sığınarak yalvarması, Onu tek yardımcı olarak kabul etmesi ibadetin önemli boyutlarındandır.²¹

¹⁹ Celal Kırcı, "Kur'an'da Ruh Sağlığı", Diyanet İlmi Dergi, sayı: 43/2, 2007, s. 168; Mustafa Koç, "Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7/1, 2003, s. 376.

²⁰ Hüseyin Peker, *Allah'ın Boyasıyla Boyanmak Kur'an'da Kişisel Gelişim*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 35.

²¹ Afif A. Tabbâra, *İlmin Işığında İslâmiyet*, Çev. Mustafa Öz, Kalem Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 216; Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 195; Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997, s. 164; Hüseyin Certel, "İslâmî İbadetlerin Psiko-

Duada hedeflenen amaç ve niyetlere göre çeşitli dualar ortaya çıkar. Bunlar içerisinde talep duaları en sık görülenleridir. Maddî veya manevî, bireysel ya da toplumsal bir talebi konu edinen dualar vardır.²² Dua, Allah'a yönelik olarak rica ve dilek içeren yalvarışlar, yakarışlardır. Bireyin aczini itiraf etmek suretiyle Allah'tan bazı taleplerde bulunuşu, O'ndan yardım dileme halidir. Duanın muhtevasında, ihtiyaç duyulan şeyleri Allah'tan isteme,²³ lütuflarını ihsanlarını göndermesi için O'na yalvarma gibi arzu halleri vardır. Karşılaşılan zorluklara, tehlikelere, kazalara, belalara, afet ve musibetlere karşı koyma ihtiyacının karşılanması, bu zorluk ve engellerle baş edebilmek, başarıya ulaşabilmek için yardım dileğinde bulunmak, duanın içerikleri²⁴ arasında yer alır.²⁵

İnsanı duaya yönelten faktörlerin başında eksiklik ve yetersizlik durumu gelir. Uğranılan haksızlıklar, başa gelen kötülükler, hayatın acı olayları, tabii felâketler gibi kendisini tehdit eden olaylar karşısında aciz, güçsüz, çaresiz, yetersiz kalan kimse, dua aracılığıyla Allah'a yönelip sığınarak O'ndan yardım ister. İnsan kendi eksikliğini, Allah'a muhtaç oluşunu idrak edip bilincinde taşıdığı müddetçe de duaya her zaman ihtiyaç duyar. Kişiyi, istimdat, istiâne ve talep türünden dualara yönelten en önemli faktör, kişisel istek ve ihtiyaçlardır. Dua, çaresizlik, yoksunluk, yetersizlik içerisinde kıvranan, kaygı ve güvensizlik gibi duygularla sarsılan kimse için bir yardım çağrısı görevini üstlenir.²⁶

Sosyal İşlevleri", EKEV Akademi Dergisi, sayı: 3/1, 1998, s. 151; Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s. 68; Muammer Cengil, "Depresyonu Önlemede Dini İnançın Koruyucu Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*", sayı: 2003, s. 144-145.

²² Hayati Hökelekli, *İslâm Psikolojisi Yazıları*, DEM Yayınları, İstanbul, 2009, s. 66.

²³ Kâinatta yegâne tasarruf sahibi Yüce Allah'tır. O'nun her şeye gücü yeter, irade ve dilemesi olmadan hiçbir şey gerçekleşmez. Allah'ın her zaman ve her yerde herkesin yardımına yetişmesi imkân dahilindedir. Herkes O'na yönelip O'ndan yardım dileyebilir. Bu inanç ve bilinç içerisinde olan dindar birey, dua aracılığıyla isteyeceği her şeyi Allah'tan diler. Çünkü sebepleri hazırlayan O'dur. (Beheştî, *İman ve Sosyal Hayat*, Çev. Belli değil, Şura Yayınları, İstanbul, 1990, s. 37; Ahmet Altun, *Duanın Sırları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 82)

²⁴ Okul öncesi dönem çocuklarının dualarının içerikleri maddi ihtiyaçlarına ve kişisel isteklerine yöneliktir. Çocuk, dua aracılığıyla Tanrıyı isteklerinin karşılanmasına ikna etmeyi amaçlar. Okul öncesi dönem çocuklarında dua anlayışı konusunda yapılan bir araştırmada, bu yaştaki çocukların duayı Allah'tan maddi yönde istekte bulunmak için yaptıkları tespit edilmiştir. (Zeynep Nezahat Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 73-74)

²⁵ İ. Tuğut Ulusoy, *Din Psikolojisi*, Hisar Cilt ve Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 35; Halil Apaydın, "İbadet Psikolojisi", *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji*, sayı: 9, 2003, s. 192-193; Kirman, s. 68.

²⁶ Certel, *Din Psikolojisi*, s. 122, 125.

Dua sırasında bireyde meydana geldiği tespit edilen gelişme ve süreçler, dikkatin Allah'a çevrilmesi, güçsüzlük bilinci ve teslimiyet olarak tespit edilmiştir. Güçsüzlük bilinci, bireyin birçok şeye güç yetiremediğini, Allah'ın yardımına muhtaç olduğunu bilmesidir. Birçok durumda çaresiz kalan kimsenin istek ve arzularını gerçekleştirebilmek için Allah'ın yardımına gereksinim duymasındır. Bir başka deyişle, insanın aciz kaldığı ve morale ihtiyaç duyduğu anlar, duaya en çok muhtaç olduğu ve duanın birey için önem kazandığı anlardır.²⁷

Dualar genellikle bir istekle son bulur. İnsanın ihtiyaç duyduğu şeyleri Allah'tan istemesi meşru bir davranıştır. Ancak kişinin gayretiyle kolayca elde edebileceği bir şeyi hiçbir çaba harcamadan Allah'tan dilemesi, abes ve anlamsızdır. Duada, gayretli olanlar, devamlı ve ısrarlı istekte bulunanlar muvaffak olur.²⁸ İstekleri için Allah'a dua eden kimsenin kendi irade ve çabasının da bu isteklere eşlik etmesi gerekir. Yapabileceği şeyleri yapmadan, Allah'ı her isteğinin karşılayıcısı görmek doğru değildir.

Dua etmenin sebeplerini iç ve dış sebepler diye sınıflandıranlar, dış sebepler arasında yaşamın acıları, hastalıklar, doğal felâketler karşısında aşkın bir varlığa sığınma ihtiyacını gösterirler. Bunlar beşerî yararlar için yapılan dualardır. Beşerî yararlar deyince, insanın ilâhî koruyucudan istemiş olduğu dinî düzeyde olmayan –yiyecek, yağmur veya güneş, savaşta galibiyet, şifa, ölüm tehlikesine karşı yardım, sınavlarda başarı gibi- lütufları kastedilir. İnsanların yapmış oldukları duaların muhtevasını kendi arasında sınıflandıranlar, bu sınıflamada, duanın konularından birisinin dünya ve âhîret saadeti elde etmek, yaşamdaki zorluklarla mücadele edebilmek için Allah'tan güç ve destek dilemek olduğunu belirtmişlerdir.²⁹

Kişiyi dua etmeye motive eden faktörler arasında en başta şahsi istek ve ihtiyaçlar vardır. Bu tür dualar kimi zaman, çaresizlik ve mahrumiyet içinde kıvranan, korku ve güvensizlik duygularıyla sarsılan insan için imdat ve yardım çağrısı mahiyetinde olur. Aslında her durumda Allah'tan istemek, talepte bulunmak duanın karakteristiklerindedir. Meselâ başarı, şifa, güvenlik, maddî imkânlarla sahip olma, ruhsal sorunlara çözüm bulma isteği gibi durumlar duanın konusu olabilmektedir.³⁰

²⁷ Halil Apaydın, 193; Kırcı, s. 168.

²⁸ Alexis Carrel, *Dua*, Çev. M. Alper Yüçetürk, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 41.

²⁹ Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, Çev. Veysel Uysal, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 241; Ulusoy, s. 36; Koç, s. 376.

³⁰ Hökekleli, *Din Psikolojisi*, s. 226.

İnsanın temel istekleri arasında beslenme ve barınma ile ilgili olanlar ilk sırada gelir. İşte dua, yerine göre bu tür istek ve arzuların ifadesidir. İnsanlar genellikle arzu ettikleri şeyler için dua ederler. Güvence istemek de insanın temel gereksinimlerindedir. Şekli değişmekle birlikte bütün dinlerde bu tip dua içeriklerine rastlanır.³¹

Duadaki rica / istek boyutu dinî düşünce kadar evrenseldir. İsteğin alt kademelerinde hayat, mutluluk, sağlık, zenginlik gibi nimet talepleri yer alır. Dua eden kimse, ya borcunu ödemek isteyen, hastasına şifa arayan, yolcusunun sağ salim dönmesini dileyen ya da düşük bir mevkiden daha üst mevkilere yükselmeyi talep eden bir kişi olabilir. Bu tip dualar daha ziyade bencil karakterli insanlar arasında yaygındır. Bu tür maddî istekler yanında, Allah'tan hikmet, sadakat, barış, adalet gibi ahlâkî faziletler de istenir. Yüksek dindarlığın dua içeriklerinde Allah'ın rahmetini arama, O'nun emirlerine uygun yaşama ve O'na vuslat gibi talepler vardır. Böylesi kimseler, manevi olgunluğu elde etme yolunda gayret göstererek, iyi davranışlarda bulunarak Allah'ın istediği biçimde yaşamakta başarılı olmayı dilerler. Bu istekleri konusunda Allah'a yönelişleri süreklilik arzeder.³²

İstek ve ihtiyaçları konu edinen dualar dünya hayatına ilişkin olduğu gibi, âhiret hayatına yönelik de olurlar. Dünya hayatına ilişkin ihtiyaç ve istekleri içeren dualar dolaylı olarak âhiret hayatını da ilgilendirdiği için, dünya ve âhiret hayatı ile ilgili duaları kesin çizgilerle birbirinden ayırma imkânı yoktur.³³

Duanın yapılış amacına dönük araştırmalarda ulaşılan sonuçlardan bazıları şöyledir: Bireyler kişisel yetersizliklerinin farkına vardıklarında ve çaresiz kaldıklarında Yüce Allah'a yönelmektedirler. Maddî sıkıntı içerisinde bulunma ve ihtiyaçlarını günün koşullarına göre karşılayamama durumu, duaya yönelmede önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah'a dua etme sebepleri arasında, O'nun kulların istek ve ihtiyaçlarına cevap vermesi, sıkıntılı, bunalımlı zamanlarında kendilerine yardım etmesi gibi nedenler tespit edilmiştir. Adaletsiz bir dünya karşısında alternatif bir çözüm olarak daha fazla ruhsal destek temin etmek amacıyla Allah'ın yardımına başvurulduğu da belirlenmiştir.³⁴

³¹ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, Çev. Bilal Sambur, Elis Yayınları, Ankara, 2004, s. 29.

³² Ali Şeriatî, *Dua*, Çev. Kerim Güney, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 18-19; Ekrem Sarıçioğlu, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Yayınları, Isparta, 2002, s. 145.

³³ Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011, s. 132-133.

³⁴ Lee A. Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", Çev. Mustafa Koç, *Bilimname*, sayı: X/1, 2006, s. 144; Halil Apaydın, 194.

Dua sadece tanrıdan bir şeyler rica etmek anlamına gelmez, dua rica formlarından çok daha ötelere uzanır. Rıcanın ötesine geçen birçok dua ve ibadet türünün olduğu unutulmamalıdır.³⁵

Dinî inanç ve ibadetler, felâketzede insanlar için daima güç ve teselli kaynağı olmuştur. İbadetler kişiye sabretme, olaylar ve sorunlar karşısında metanetli olabilme alışkanlığı kazandırır. Bedensel ve ruhsal birtakım güçlüklerle katlanmayı öğretir. Dinî ibadet ve törenler, korkunun, dehşetin, moral çöküntüsünün santrifuj kuvvetlerine karşı çalışır. Bireyin ve toplumun sarsılmış olan dayanışmasının yeniden kurulmasına, kaybedilen moralin tekrar kazanılmasına imkân sağlar. Özellikle âhiret inancının, kayıpların kabullenilmesini kolaylaştırdığı, felakete uğrayanlara umut, iyimserlik gibi olumlu duygular kazandırdığı bir gerçektir. Felâket ve musibetler karşısında ilâhî iradenin iş başında olduğuna iman etmek, birey üzerinde sakinleştirici bir etki yapar. İnsanın başına gelen olumsuz durumlara belli anlamlar yükleyen dinî inançlar, müntesiplerini sabra yönlendirirler. Başa gelen kötü durumların ilâhî imtihan olarak yorumlanması, insanın sorunlarıyla mücadele etmesini kolaylaştırır.³⁶

Bireylerin yardım talebiyle dine ve Allah'a başvurmaları, sadece etkin bağlanma sisteminde şu veya bu şekilde bağlanmaya cevap verme olarak değerlendirilmekle kalmaz; aynı zamanda huzur ve güvenliğin bağlanma ilişkileriyle bütünleşmesini de sağlar.³⁷

II. Tasavvuf Literatüründe "İstiâne" "İstiğâse" ve "Fakr İlâ'llâh"

A. İstiğâse

"İstiğâse", iltica etmek, imdat demek, bir kimseye sığınmak, yakarmak, yardım istemektir. Tasavvuf literatüründe, imdadına yetişmesi için enbiyâ, evliya ve sâlihler gibi Allah katında kıymetli olan kimselerden kurtuluşu dilemek, onlara sığınmak, onların ruhaniyetinden yardım istemektir. Darda kaldığında,

³⁵ Ellen Kappy Suckiel, *Cennet Savunucusu: William James'in Din Felsefesi*, Çev. Celal Türer, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s. 117.

³⁶ Faruk Karaca, "Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine", *Dini Araştırmalar*, sayı: 6/16, 2003, s. 79; Akif Hayta, "İbadetler ve Ruh Sağlığı", Editör: Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 122; Şentürk, *Din Psikolojisi*, s. 151.

³⁷ Kirkpatrick, s. 145.

sıkıntıya düşüldüğünde şeyhi yardıma çağırarak, vefat eden ermişlerin ruhlarından istidat etmektir. Kendisinden medet beklenen en büyük velî “gavs” olarak isimlendirilir.³⁸

Manevî gelişim yolunun müntesiplerine göre “gavs”, Allah'ın velîleri ve insanların sığınakları olan, darda kalındığında iltica ve istidat edilen kutuptur. Kutub, kendisine sığınıldığında, yardım için başvurulduğunda “gavs” olarak nitelenir. Bir kimsenin “gavs” olabilmesi için, konumunun yardım istemeye imkân verir olması gerekir. Kutub / gavs, İslâm'ı derin bir aşkla, duası kabul olabilecek şekilde takvâ üzere yaşayan Allah dostudur. Darda kalan sûfiler, “Yetiş yâ gavs!” “Medet yâ gavs!” diye gavs'a sığınır, onun manevî himayesine iltica ederler. Gavs da istidat edene yardım elini uzatır.³⁹

B. İstiâne / İstimdât

“İstiâne” ya da “istimdât”, medet ummak, imdat istemek, acil yardım dilemek demektir. Mutlak manada her türlü yardımın kaynağı ve bu konuda başvurulacak merci Yüce Allah'tır. Allah'tan başkasından doğrudan yardım dilemek söz konusu olamaz. Himmet sahibi, samimi müminlerin duaları, ilâhî yardımın çabuk gelmesine vesile olur. Buna dayanarak tasavvuf ehli, şeyhlerinden, vefat eden velilerin ruhlarından yardım dilerler. Tasavvufta Hz. Peygamber, şeyh ve benzeri maneviyat büyüklerinden yardım dilemek, doğrudan onların kendilerinden talepte bulunmak manasına gelmez. Belki onların Allah katındaki derecelerini vesile edinerek yapılan bir yardım dileme şeklidir. Velî, ilâhî güce sahip kimse demek değildir, ancak o yüksek seviyede isteme gücüyle Yüce Allah'tan ister; Allah da yapılan duayı kabul eder ve istenilenleri ihsan eder.⁴⁰

Vahdet-i vücûd inancında insan-ı kâmil, Allah ve resûlünün ahlâkıyla ahlâklanmış, kemal sıfatlarıyla muttasıf, Hakk'ın mazharı demektir. Bu sebeple rûhânî bir tasarrufa da mazhardır. Aslında gerçek tasarruf mutlak manada Yüce Allah'ındır. Sûfî yolun öğrencisi yani derviş, insan-ı kâmil olarak kabul ettiği şeyhinden ya da tarikat pirlilerinden istidat ve istiâne ettiğinde, talebini gerçekte

³⁸ Seyyid Cafer Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 254; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 276; Rifat Okudan, “Tevesül ve Vesile”, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 435.

³⁹ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 419; H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 355; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 288; Seccâdî, s. 160; Uludağ, s. 201.

⁴⁰ Yılmaz, s. 359; Cebecioğlu, s. 402-403; Uludağ, s. 279.

Yüce Allah'a arzetmiş olmaktadır. Zira vahdet-i vücûd inancına göre bütün fiiller Allah'a aittir.⁴¹

C. Fakr

“Fakr”, yoksulluk, hiçbir şeye sahip olmama, arzu ve isteklerin tahakkümünden kurtulma manasına gelir. Kişinin, bir şeye sahip olsa da, o şeyin kendisinin olmadığı bilincini taşımasıdır. Kişi, sahip olduğu şeylere ancak başkalarına faydalı olmak amacıyla malik olmalıdır. Sûfî yolunun önemli bir karakteristiği olması sebebiyle bu yol “fakr” olarak da isimlendirilmiştir. Pek çok gelenek, manevî gelişimde dünyevî ağırlıklardan kurtulmanın önemini vurgulamıştır. İslâm tasavvufu ise sadece bu evreye takılıp kalınmamasını tavsiye ederek diğer batınî geleneklerden ayrılır. Bu evreye takılıp kalmakla, fakirlikle aşırı uğraş göstermek, kişilik bütünlüğü konusunda sûfiye ayak bağı olabilir.⁴²

Tasavvuf literatüründe “fakirlik” yoksulluğun basit anlamından çok daha derin bir manaya sahiptir. Sûret fakirliğinden ayrı olarak, bu bir manevî fakirliktir. Mutasavvıflara göre fakirlik, başka herhangi bir şeye ihtiyaç duyma halinden uzaklaşmak, yalnızca Allah'a muhtaç olmaktır. Maddî dünyadan, Allah'tan başkasından hiçbir şeye gönülde yer vermeyerek, sahip olunan maddî imkânları da Hakk'ın rızası için harcamaktır. Dünyevî mal ve imkânlarla rağbet etmemek, sahip olduğu malı elinde tutma konusunda hırs göstermemektir. Sûfî sayısız mal ve maddî imkâna sahip olsa bile, bunların hiçbirine gönlünü bağlamaz, sahip olduklarının esiri olmaz. Fakirliğin esası, hatta kulluğun özü budur. Bu anlamda fakirlik, manevî gelişim yolunda ilerleyen kişinin, Yüce Allah'ın hakkını gözetmekle meşgul olabilmek için dünyevî şeylere az ilgi göstermesidir.⁴³

Fakirlik, yalnız Yüce Allah'a muhtaç olmaktır. Çünkü bu manada, yaratılmışların hepsi fakirdir. Bir “fakir”in, diğer bir “fakir”in ihtiyacını karşılaması ise söz konusu olmaz. Fakirin ihtiyacını ancak, ezelî zengin olan Yüce Allah karşılayabilir. Bütün “fakirler” O'na muhtaçtır.⁴⁴

⁴¹ Yılmaz, s. 360.

⁴² Ebubekir Muhammed Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 145; Kemal Sayar, *Sufi Psikolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 24.

⁴³ Nasîruddîn Tûsî, *Seçkinlerin Ahlâkı*, Çev. Anar Gafarov, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 64-65; Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s. 262; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 93.

⁴⁴ Ebû Abdî'r-Rahmân Muhammed İbn el-Hüseyn es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risaleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 26.

Fakr, manevî gelişim yolundaki sūfînin kendisini daima Allah'a muhtaç bilmesi, O'nun ise hiçbir şeye muhtaç olmadığına bilincinde olmasıdır. "Fakr"ın hakikati, kulun Allah'tan başka bir şeyle müstağnî olmamasıdır. Kettânî, "iftikâr" yani Allah'a muhtaç olma halinin, Allah ile "istiğnâ" halinde geçerli olduğunu ileri sürer. Bu iki halden birinin eksik olması halinde diğerinin tamam olmayacağını söyler. Allah'a muhtaç olma hali gerçekleşince, Allah ile istiğnâ hali de gerçekleşmiş olur.⁴⁵

Kendisinin ve her şeyin Yüce Allah'a muhtaç olduğunu tam olarak öğrenen sūfî, "Ancak Allah vardır" şeklindeki seçkinlerin tevhîdini tecrübe eder. Gören ve görülenin Hakk'a muhtaç olduğunu tam anlamıyla öğrendiğinde hiçbir şeyin hüviyetinin olmadığını, sadece Allah'ın hüviyetinin varlığını kavrar.⁴⁶

III. Kur'an'da "İstiâne" "İstiğâse" ve "Fakr İlâ'llâh" İfadeleri

A. "İstiâne"

"el-Avn" kelimesi bir işte birine yardım etmek, destek olmak manasındadır. "Teâvun", karşılıklı birbirine yardımda bulunmayı ifade eder. Kelimenin "istiâne" kalıbı ise, yardım talebinde bulunmak manasına gelir.⁴⁷

"A-v-n" kökünden gelen kelimeler Kur'an'da onbir yerde geçer. "Eâne", "eînû", "teâvenû", "nestâin", "isteînû" ve "müsteân" kalıplarında yardım anlamında kullanılır. Sadece bir âyette (2/68) orta halli anlamına gelir.⁴⁸

İstiâne, Kur'an'da çok geçmeyen bir ifade almakla birlikte, kulluk tavrı belirten önemli kavramlardan birisidir. İstiâne kelimesi, Fâtiha sûresinde, "ancak senden yardım isteriz"⁴⁹ şeklinde kulun kendi diliyle Rabb'ine yönelişini anlatır. Bu kelime, iki âyette sabır ve namaz ile,⁵⁰ bir âyette de sabır ile yardım talebinde

⁴⁵ Kelâbâzî, s. 145; Uludağ, s. 184.

⁴⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 360; Kâşânî, s. 438.

⁴⁷ Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., s. 354; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, XIII/298; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, tsz., IV/113; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993, III/172.

⁴⁸ Mehmet Okuyan, *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 466.

⁴⁹ Fâtiha, 1/5.

⁵⁰ Bakara, 2/45, 153.

bulunmayı⁵¹ dile getirir. Kur'an'da iki yerde de, Yüce Allah'ın sıfatı olarak "Müsteân" yani "kendisinden yardım istenilen" ifadesi geçer.⁵²

1. Fâtiha Sûresinde "İstiâne"nin İlke ve Esaslarının Belirlenmesi

Kur'an'da bir yandan Allah'tan yardım dilenmesi önerilirken, diğer yandan bunun hangi prensiplere göre yapılacağı ortaya konulur.⁵³

Müminler namazda "İyyâke nestaîn" sözüyle, acizliklerini, ihtiyaç içinde olduklarını, her türlü güçten, kuvvetten yoksun oluklarını itiraf ederler. İtaat ve ibadeti ancak O'nun yardımıyla yapabildikleri bilincini taşırlar.⁵⁴ Kurtuluş ve başarının yalnızca Allah ile işbirliği halinde bir hayat tarzı sayesinde mümkün olabileceğine inanan müminler her namazda, "Yalnız senden yardım dileriz!" diye dua ederler:

*"Bismillâhirrahmânirrahîm. Hamd, âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (âhîret gününün) mâliki Allah'a mahsustur. (Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil."*⁵⁵

"İyyâke nestaîn" ifadesi, ister dinî ister dünyevî olsun, her türlü ihtiyacın karşılanması için Yüce Allah'tan meûnet talebidir. "Ey Rabbimiz! Sana itaat etmek ve Sen'in rızanı aramak niyetiyle bütün işlerimizde yalnız Sen'den yardım dileriz. Yardım dileme isteğini, meûnet⁵⁶ talebini yalnız sana özgü kılarız. Çünkü mutlak manada Sen'den başka bize yardım etme gücüne sahip kimse yoktur. Bütün işlerin gerçekleşmesi sadece senin elindedir, Sen'inle birlikte hiç kimsenin buna müdahalesi söz konusu değildir."⁵⁷ "Sen'in âlemlerin Rabbi olduğunu, her

⁵¹ A'râf, 7/128.

⁵² Yûsuf, 12/18; Enbiyâ, 21/112.

⁵³ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1995, s. 130.

⁵⁴ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, Çev. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2008, I/388.

⁵⁵ Fâtiha, 1/1-7.

⁵⁶ "Meûnet", yardım isteyen kendi başına aciz kaldığı bir işi tamamlayabilmesi için destek vermektir. "Meûnet" yani yardım, destek talebi, herhangi bir mümin darda kaldığı, sıkıntıya düştüğünde Yüce Allah'ın o kimseyi kurtarmasıdır. Meûnet ve ona yakın / benzer diğer terimler, dinî tecrübe bağlamında ele alınması gereken klasik ifadelerdir. (Muhammed Abdud, *Fâtiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, Çev. Ömer Aydın, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012, s. 102; Cafer Sadık Yaran, *Dini Tecrübe ve Meûnet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009, s. 20)

⁵⁷ Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004, I/8; Ebû Muhammed Abdulkhak İbn Çâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993,

şeye gücünün yettiğini, her şeyin üzerinde hükmünün geçtiğini bilerek Sen'in yardımını diliyoruz. İstek ve ihtiyaçlarımızın karşılanması için yardımını dilemek için Sana yöneliyoruz.”⁵⁸

“İstiâne”, yardım istemektir; başta Allah'a ibadet ve O'nun emirlerine itaat olmak üzere, hayatın bütün alanlarında Yüce Allah'ın lütuf ve inayetine sığınmaktır. Bir faydanın temininde ya da zararın giderilmesinde Allah'a dayanmak, bu konuda O'na güven beslemektir. “İstiâne”, meûnet talebinde bulunmaktır. Meûnet ise, yardım talebinde bulunan kimsenin, kendi başına yapamayacağı işi yapmasına yardım etmek, aciz kaldığı işin üstesinden gelmesini sağlamaktır.⁵⁹

İbn Arabî, Fâtiha sûresini tefsir ederken namaz hakkında şu açıklamaları yapar: Namaz, kulun Allah'a olan niyaz, yakarış ve münâcâtı ile buna karşılık Allah'ın ihsanlarını bildiren hitabından ibaret sırlı bir iletişimdir. Bir iletişim olması sebebiyle iki taraf arasında karşılıklı olarak gerçekleşen bir olaydır. Bu iletişimin bir kula bir de Allah'a bakan yönü vardır. İstemek, yalvarıp yakarmak kuldan, vermek ise Allah'tandır.⁶⁰

Namazda, yaratıcısının kendisinin yardımcısı olduğu bilincini taşıyan, Rabb'inin kendisinin, güven, destek ve huzur kaynağı olduğu şuurunu taşıyan birey, Allah'ın kendisine sunduğu koşulsuz güven ve desteğe karşı O'na güven ve sevgi duyguları geliştirir. İnsanda oluşan bu güven ve sevgi duyguları Allah ile namazda “Yalnız senden yardım dileriz.” âyeti ile paylaşılan dolaysız iletişime dayanır. Namaz kılan birey, namaz esnasında yalnızca Allah'tan yardım dileyeceğini ifade etmek suretiyle, O'nun yardımının, koşulsuz desteğinin kendisinin yanında olduğunu farkeder. Böylece hayatın bütün zorluklarına açık bir

I/72; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, I/35; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, I/27; Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîfî, *Azvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, I/7; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/14; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, I/10; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., I/25.

⁵⁸ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, I/29.

⁵⁹ Abdurrahman İbn Nâsır es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 22; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, I/10; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, I/74.

⁶⁰ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 156-157.

dünyada kendisini yalnız bırakmayacak, desteğini ve yardımını daima hissetti-recek Yaraticısını yanında bilecektir. O'nun destek ve yardımına sığınan birey, kendisini çaresiz, yalnız, önemsiz ve tehlike içerisinde görmekten kurtulacaktır.⁶¹ Namazın unsurlarından birisi olan Fâtiha sûresinde olduğu gibi, yine namazla özdeşleşmiş "kunût" duaları da "Allâhümme innâ nestânuke..." diye Allah'tan istiâne talebiyle başlar.⁶²

İstiâne tecrübesini yaşayan mümin, sadece bu tecrübeyle anlatılan güven, dayanma, sığınma gibi deneyimleri yaşamaz. İstiâneye bağlı olarak diğer bazı deneyimleri de tecrübe etme imkânı bulur. Meselâ kul, istiâne sayesinde Allah tarafından yalnız bırakılmadığı, terk edilmediği bilincini kazanır; böylece O'na daha sıkı bağlılık gösterir. Kul Allah'ın yardımını tecrübe etmek suretiyle O'na daha yakın olduğunu, O'nun tarafından onurlandırıldığını hisseder.

Âyette "nestânü" kelimesinden önce "iyyâke" kelimesinin zikredilmesi suretiyle hasır yapılması yani mef'ûlün fiilden önce getirilmesi önemli bir esası vurgulamaya yöneliktir: "Ancak ve ancak senden yardım isteriz!" tarzında bir ifadeyle mananın tekidi söz konusudur. Mutlak manada yardımın sadece Allah'tan olduğunu ve sadece O'ndan yardım isteneceğini ifade etmek içindir.⁶³

"İyyâke na'budu" ifadesinin ardından "iyyâke nestânu" ifadesinin getirilmesi, ancak ibadete edilmeye lâyık olana güvenilmesinin, tevekkül edilmesinin gerektiğine işaret eder. Çünkü iş ve oluşların gerçekleşmesi sadece O'nun elindedir.⁶⁴

Fâtiha sûresinde "iyyâke na'budu" ifadesinin "iyyâke nestânu"den önce getirilmesi, gayelerin vasıtalarından önce geldiğini gösterir. Zira ibadet etmek, kulların yaratılış gayesidir, istiâne ise ibadete vesiledir. "İyyâke na'budu" ifadesi, Allah'ın ilâhlığı ve O'nun ismiyle ilgilidir, "iyyâke nestânu" ise O'nun Rubûbiyeti ve Rab ismiyle ilgilidir. Mutlak manada ibadet, istiâneyi de içine alır, fakat bunun tersi söz konusu değildir. Buna göre, Allah'a tam manasıyla ibadet eden bir kul, aynı zamanda O'na istiânedede de bulunmaktadır. Kulluk, istiânededen daha kapsamlıdır. İstiâne ibadetin bir parçasıdır, ibadet ise, onun bir parçası değildir.

⁶¹ Esmâ Sayın-Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79, 81.

⁶² Hanefilere göre vitir namazının son rekâtında "kunût duası" okunur. Şâfiî ve Mâlikîlere göre, her sabah namazının farzında rükûdan sonra ayakta "kunût duası" okunabilir. (H. Yunus Apaydın, "Namaz Oruç", İlmihal, Haz: Heyet, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2010, I/305)

⁶³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, Çev. Ali Ataç ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, I/70; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2010, I/16.

⁶⁴ eş-Şankîfî, I/7.

“İyyâke na'budu” yani “sadece sana kulluk ederiz” esası Allah'a yöneliktir. “İyyâke nestaîn” yani “sadece senden yardım dileriz” ilkesi ise Allah iledir. Allah'a ait olan şey, O'nun ile olan şeyden önce gelir. Allah'a ait olan şey, O'nu rızası ve muhabbetiyle ilgili iken, Allah ile yani O'nun sayesinde olan şey, dilemesiyle ilgilidir.⁶⁵

Dindar bir kişilikte esas olan, Allah'a kulluktur, O'nu Rab olarak tanımaktır. İstiâne ve benzeri tecrübeler ise kulluğun yani dindar kişiliğin vasıtaları, kulluğu göstermeye yarayan unsurlarıdır.

“Yalnız senden yardım isteriz” ifadesi, Yüce Allah'a karşı bir tevâzu göstergesidir. Kul kendi aklının, bilgisinin, gücünün birçok şeye yetmediğini görüp bilmekte, Rabb'inin sonsuz gücü ve ilmi karşısında hayranlığını itiraf etmekte; yalnız ondan yardım dilemektedir.⁶⁶ İstiâne, kulun güçsüzlüğünün, acizliğinin farkına varması ve mutlak güç sahibinden güç talep etmesidir. Bu yönüyle “istiâne”, kula Allah karşısında acizyet, mahviyet, tevazu, alçakgönüllülük tecrübesi de yaşatır.

Fâtiha sûresinde Yüce Allah Kendi'sine nasıl duâ edeceğimizi öğretmektedir. Buna göre duâ, Allah'a hamdederek, O'nu överek, hiçbir şeyi ortak koşmadan kulluğun gereklerini üstlenerek, başkasından değil, mutlak manada yalnızca O'ndan yardım dileyerek yapılır.⁶⁷

Allah'tan yardım dilemek, kulluğun ifade ediliş biçimlerinden birisidir. Yalnız Allah'a kulluk ediyor olmanın belirtisi ve göstergesidir. İbadet edilirken Allah ile kul arasına kimse girmediği gibi, yardım isteme amacıyla Allah'a dua edilirken de araya aracı konulmaz. Bu ilkeye rağmen, sadece Allah'a kulluk ettikleri iddiasında olup kabirlerden ve çeşitli tabiat varlıklarından yardım dileyen insanlar vardır. Bu durum tevhît inancının kalbe tam yerleşmediğinin, kişinin gönlünün şirkten tam arınmadığının bir göstergesidir. Âyette geçen “İyyâke nestaîn” ifadesi, tevhît inancının sağlamlığını, kalbe tam anlamıyla yerleştiğini ispat eder.⁶⁸

İhtiyaçların giderilmesi, işlerin kolaylaşması, hastalıkların şifa bulması, ürünlerin bollaşması, düşmanların helâk olması gibi menfaatler için türbelerden

⁶⁵ el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, I/69-70.

⁶⁶ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, I/71.

⁶⁷ el-Cezâirî, I/14.

⁶⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, I/147; Şimşek, I/16.

ve kabirlerden istiânede bulunmak tevhîtilkesinden uzaklaşmak olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹

Fâtiha sûresi Kur'an'ın sırrı / özü olduğu gibi, "iyyâke na'budu ve iyyâke nestâin" ifadesi de bu sûrenin sırrıdır. Bu ifadeyle İslâm'ın temeli olan tevhîtil inancı iyice açıklanmıştır; insan toplulukları arasında yaygın olan şirk inancı reddedilmiştir. "İyyâke na'budu" ifadesi insanı şirkten uzaklaştırırken, "ve iyyâke nestâin" ise, Allah'tan başkasına tevekkül etmekten, O'ndan başkasının güç ve kuvvetine güvenmekten uzak tutar. Her ikisi de insanı putperestlikten uzaklaştırır. Görünmez güçleri olduğuna inanılan birtakım velîler edinmenin, Allah'ın yanında bunlara da tapmanın, onlara dua edip Allah katında şefaatçi olacaklarına inanmanın yanlışlığına işaret eder.⁷⁰

"Yalnız senden yardım dileriz." ifadesi, bütün işlerde O'ndan yardım dilemeyi, aciz kalındığında O'na sığınmayı itiraf etmektir. Âyetteki bu vurgu, Allah'tan başka ibadet edilen, gaybî güç ve hâkimiyetleri var zannedilen ve ihtiyaçlar için talepte bulunulan putları, şirkî ortadan kaldırır. İmanın belirtisi burada kendini gösterir. Allah'a iman eden kimse, kulluk, yalvarış ve isteyişinde tek kapı olarak O'na sığınır. Allah'a gerçekten iman eden kimse, sadece O'ndan istemeye layık durumdadır. Bu durum niyet ve kulluğun en üst mertebesidir. Sadece O'ndan istemeye ve O'na yalvarmaya izin verilmiştir. Bu ilkeye dayananlar, bir zâhidin kabrinden veya bir âbidin türbesinden yardım istemeyi, güçlükleri kolaylaştırmasını ve hastalıkları iyi etmesini niyaz etmeyi ilâhî ölçülerden sapmak olarak değerlendirmişlerdir. Eğer insan yalnız Allah'tan yardım dilerse, insan ruhu istismardan, hurafe ve vehimden kurtulmuş olur.⁷¹

Yüce Allah Fâtiha sûresinde müminlere tevhîtilkesine uygun olarak nasıl istiânede bulunacaklarını öğretmiştir. Hastanın iyileşmesi, fakirlikten kurtulma gibi ihtiyaçları Allah'tan başkasına arzetme, onlardan yardım bekleme, isteklerinin gerçekleşmesi için onlara adakta bulunma gibi davranışların şirkî yol açma tehlikesinin bulunduğu ileri sürülmüştür. Bu olasılığın önüne geçmek için, "Ancak senden yardım isteriz." şartı getirilmiştir. Yardımın sadece Allah'tan istendiğini ifade eden dua ve niyaz, namazın da önemli unsurlarından birisidir.⁷²

⁶⁹ Abduh, s. 104.

⁷⁰ İbn Atıyye, I/72; İbn Kesîr, I/27; Ateş, I/62.

⁷¹ Halûk Nurbaki, *Sonsuz Nur*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 271; Rabia Christine Brodbeck, *Ruhun Özlemi Sonsuz Kulluk*, Çev. İlknur Ataman, Sufi Kitap, İstanbul, 2009, s. 33-34; Tabbâra, s. 264.

⁷² Şâh Velîyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, I/8; II/229, 269.

Âyetin vurgusuna ve müfessirlerin yorumlarına baktığımızda, “istiâne”nin gelişigüzel yaşanabilecek bir dinî tecrübe olmadığı, her dinî tutum ve davranışta olduğu gibi, tevhit ilkelerine uygun, şirk tehlikesine düşmekten uzak bir biçimde yaşanması gerektiği anlaşılmaktadır. İman ve kulluk noktasında her alanda olduğu gibi, Allah'tan yardım dilerken de O'na ortak koşma belirtilerinden uzak durmak gerekmektedir. Şirke düşme konusunda tedbirli ve ihtiyatlı olmayı ilke edinen müfessirler, istiâne konusunda da aracı koymadan Allah'tan yardım dilemek gerektiğini vurgulamışlardır. Bir yandan Allah'a kulluk iddiasını sürdürüp diğer yandan, kabirlerden, çeşitli tabiat varlıklarından yardım dilemeyi tevhît ilkesine aykırı bulmuşlardır. Allah'ın yanında, ayrıca birtakım velîler edinmenin, bunların yardım ve şefaatlerini ummanın yanlışlığına dikkat çekmişlerdir. Âyette geçen “ve iyyâke nestaîn” ifadesine dayanarak, zâhit, âbit ve benzeri sâlih insanların kabirlerinden, türbelerinden yardım dilemeyi, ilâhî ölçülerden uzaklaşmak olarak değerlendirmişlerdir. Şirke düşme risk ve tehlikesini ortadan kaldırmak, insanın ruhunu, bu konuda istismardan, hurâfe vehimlere düşmekten korumak için, “istiâne”de tevhît esasını ısrarla savunmuşlardır.

Dinî kişiliğin oluşumu, Allah-kul ilişkisinin gelişimi İslâm tarihi boyunca tasavvuf ekollerinin meşguliyet alanını oluşturmuştur. Allah-kul ilişkisinin önemli boyutlarından “istiâne” de tasavvufun önemli kavramlarından biri olmuştur. Bu kavram Kur'an'dan alınarak tasavvufta sistemleştirilmiştir. Tasavvufta da, mutlak manada her türlü yardım kaynağı ve bunun için başvuru merci Allah kabul edilir. Kur'an'daki anlamı korunmakla birlikte “istiâne” kelimesinin anlamı tasavvufta genişletilmiştir. Söz konusu kelime tasavvufta enbiyâ, evliyâ ve sâlihler gibi kıymetli kimselere sığınmak, onların ruhaniyetinden yardım istemek, darda kaldığında şeyhi yardıma çağırarak gibi anlamlar kazanmıştır. Bu durum, İslâm düşünce tarihinde tartışmalara yol açmıştır.

Bazıları, ne şekilde olursa olsun, yardımın doğrudan yalnızca Allah'tan istenilmesi gerektiği, “istiâne” konusunda Allah'a ortak koşmayı çağırıştırarak durumlardan uzak durmayı savunmuşlardır. Tasavvuf ekolü mensupları ise, peygamberden, şeyh ve benzer maneviyat büyüklerinden, vefat eden velîlerin ruhaniyetlerinden yardım istemenin, doğrudan onların kendilerinden yardım istemek manasına gelmediğini belirtmişlerdir. Bu iki yaklaşım biçiminden ilki ihtiyatlı olan, şirke düşmeme konusunda daha garantili görünen yaklaşımı tercih etmiştir. Tasavvuf ekolü de, himmet sahibi, samimi müminlerin dualarının ilâhî yardımın gelmesine vesile olacağını, imdâda yetişmesi için enbiya, evliyâ ve sâlihlerden yardım istenebileceğini belirtirken, daima Allah'tan başkasından doğrudan yardım istemenin söz konusu olamayacağı ilkesini ön planda tutmuşlardır.

Duada Allah'a bağlılık, fakat dünya ve diğer tüm canlılara karşı bir özgürlük hâkimdir. Birey, bütün yaratılmış varlıkların üstünde olan mutlak kudretin yardım ve desteğini aldığı takdirde geride kalanların hiçbir etkisinin olamayacağı bilinciyle rahat ve özgür olur. "Yalnız senden yardım dileriz." âyetinin içerdiği prensiplerden birisi de budur. Bu âyet mümine gerçek özgürlüğü hatırlatır.⁷³

2. "Sabır" ve "Salât" ile "İstiâne"de Bulunma

Allah'tan yardım dileme, O'na güvenme, dayanma, sığınma anlamında "istiâne" olgusu tek başına bir dinî tecrübe çeşidi olarak değerlendirilebilir. Kur'an bu tecrübeyi yalın bir deneyim olarak değil, "salât" ve "sabır" olgusu ile ilişkili / bağlantılı bir şekilde yaşamayı tavsiye eder. Namaz anlamında "salât", hem sembol hem de derûnî boyutu olan bir dinî davranıştır. Kur'an "istiâne"nin bu kompleks ibadet formu içerisine yerleştirilmesini önermektedir. Böylesi bir yardım talebinin daha samimi ve daha içten olacağına dikkat çekmektedir. Kur'an'ın "istiâne"yi "sabır" ile ilişkilendirmekte ısrar etmesi ise, "istiâne"nin yalın ve kuru bir şekilde Allah'tan istekte bulunma davranışı olmadığını göstermektedir. Bir davranışın Kur'an'ın öğrettiği şekilde tam bir "istiâne" olabilmesi için, istekte bulunduğu konuda kulun irâdî ve fiilî çabasının aktif olması lazımdır. "İstiâne" adeta Allah ile kulunun yardımlaşmasıdır. Kulun herhangi bir çaba göstermeden, kendi yapabileceklerini yapmadan "istiâne"de bulunması, - Kur'an'da öğretilenlere bakılırsa- eksik bir ilâhî yardım talebi olur:

*"Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir."*⁷⁴

Bu âyet müminlere bütün işleri konusunda -Allah'a muhtaç oldukları her alanda, başları sıkışıp darda kaldıklarında, zamanın musibetleri, nefs-i emmârenin ve şeytanın, şehvât yani haz ve eğilimlerin dürtmeleri karşısında, Allah'ın emirlerine itaat etme ve günahlardan korunma, yasaklardan sakınma hususunda- sabır ve namaz ile yani her ikisiyle birlikte Allah'tan yardım dilemeyi, meûnet istemeyi, başarı beklemeyi emretmektedir. Çünkü sabır ve namaz, Allah yolunda karşılaşılan güçlüklerin çözülmesine yardım edecektir. Zira sabır ve namaz, kalbin, ruhun direncini artırır.⁷⁵

⁷³ Mehmet Bayrakdar, *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s. 18; Peker, *Allah'ın Boyasıyla Boyanmak Kur'an'da Kişisel Gelişim*, s. 36.

⁷⁴ Bakara, 2/45.

⁷⁵ Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/137; İbn Atıyye, I/137; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, I/101;

“İstiâne” yani Allah'tan yardım talebi, “sabır”la yani Allah'ın emirlerine tâbi olmak, yasaklarından sakınmak, nefsin arzu ve eğilimlerini kontrol altında tutmak suretiyle, “salât” ile yani namaza devam etmekle gerçekleştirilir.⁷⁶

Âyette geçen “salât” kelimesine dar anlamda “namaz” anlamının yanında geniş manada duâ anlamı da yüklenmiştir. Çünkü belâlar karşısında duâyaya sığınılır / başvurulur; musibetlerden kurtulmak için Allah'a yalvarılır.⁷⁷

Sabır acı olayları olumlu neticelendirir, insan benliğini dayanıklı hale getirir. Âyette sözü edilen “sabır” ifadesinin anlamı hakkında yapılan yorumlar çeşitlidir. Bazılarına göre, dinin bütün yükümlülüklerini yerine getirme, Allah'a itaat etme, kendini O'na isyandan, emirlerine karşı çıkmaktan alıkoyma konusunda karşılaşılan zorluklara sabırdır. Nefsin istekleri karşısında mücadelede, haz ve eğilimleri kontrol altına almada gösterilen tahammüldür. Bazılarına göre ise karşılaşılan ilâhî denemelere rıza ve teslimiyettir. Başa gelen musibetler, eziyetler, zararlar, hoş gitmeyen durumlar karşısında kendini tutabilmektir. Daha dar anlamda ise, namazın yükümlülüğünü yerine getirmede sabırdır. Fakat sabırın sadece bu anlamıyla sınırlı tutulamayacağı bir gerçektir.⁷⁸ Aslında burada sayılanların hepsi sabra konu olabilir.

Âyette geçen “sabır” kelimesi, savm / oruç olarak da yorumlanmıştır. Çünkü oruçta belli süreliğine cinsel güdü, açlık-susuzluk konusunda kontrollü olma, şehvâtı yani haz ve eğilimleri zapt etme söz konusudur. Bu durumda “istiâne” yani Allah'tan yardım dileme, oruç ve namazla yapılmış olmaktadır.⁷⁹

“Sabır” (oruç anlamında) ve “salât” (duâ veya namaz anlamında), dinî tecrübenin en önemli unsurlarından birisidir.⁸⁰ Bu unsurların her birinin içeriğini, diğer dinî tecrübe çeşitleri gibi, “istiâne” tecrübesi de oluşturabilir. Oruç ya da namaz ibadetinden yararlanarak yahut duânın içeriğini “istiâne” olarak seçerek Allah'tan yardım dileme tecrübesi yaşanabilir.

Hicâzî, I/36; el-Mevdudî, I/57; es-Sâbûnî, I/55; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., I/340; Bilmen, I/47; Ateş, I/157; Toptaş, I/131.

⁷⁶ Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I/94.

⁷⁷ ez-Zemahşerî, I/137; İbn Atıyye, I/137; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I/253.

⁷⁸ el-Mâtürîdî, I/48; el-Mâverdî, I/115; ez-Zemahşerî, I/137; el-Kurtubî, I/252-253; eş-Şevkânî, I/101; Hicâzî, I/36; es-Sâbûnî, I/55; Ateş, I/157.

⁷⁹ Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., I/115; ez-Zemahşerî, I/137; İbn Atıyye, I/137; el-Kurtubî, I/253.

⁸⁰ Bayraklı, I/388.

Bu âyetin hadisle tefsiri bağlamında, Hz. Peygamberin namaz ile istiâneyi tavsiye ettiği hadisleri ve bizzat kendi hayatında uygulamış olduğu davranışları örnek gösterilir.

Başı sıkışan, darda kalan bir insan ibadete koyulduğunda ruhu genişlik kazanır. Namaz, Hz. Peygamberin kendisiyle sükûnet ve teselli bulduğu bir ibadettir. Nitekim Hz. Peygamber bir dert sardığında, sıkıntılı zamanlarda, müşkül bir hadise karşısında namaz kılmayı tavsiye etmiştir. Müşkül bir hadise karşısında namaza yönelmiş, onunla Yüce Allah'tan yardım dilemiştir. Zira insan sıkıldığı durumlarda kıldığı namazla birlikte ferahlık duyar.⁸¹ Hz. Peygamber bir keresinde Hz. Bilâl'e, "Namaza ikâmet et ve bizi namazla rahatlat Bilâl!" demiştir.⁸² Bilâl de ezan okumuş, Müslümanlar namazla huzura kavuşmuş ve moral toplamışlardır.

Hadiste, "erihnâ bihâ" buyrulması belâğat yönünden üzerinde durulmaya değerdir. Hadiste bu şekilde bir ifade kullanılmakla, "Namaza başlamak suretiyle rahata kavuşalım." manası kastedilmiş olmaktadır. Bu ifadeyle, namazın insanı rahatlatıcı özelliği veciz ve edebî bir şekilde anlatılmış olmaktadır. Zira namaz kalbe yorgunluk veren dünyevî zorluk ve sıkıntılardan insanı uzaklaştırır, kişiyi Allah'a yöneltmek suretiyle rahatlatır.⁸³

"İstiâne"nin "sabr" ve salât" ile olan ilişkisi, önemine binaen Kur'an'da iki kez tekrar edilir. Dolayısıyla "istiâne" ifadesini bu iki kelimededen bağımsız olarak açıklamaya ve anlamaya çalışmak eksiklik olur. "İstiâne" ifadesi, tek başına belli manaları anlatabilecek bir kelime olmakla birlikte, Kur'an konteksindeki asıl manasına "sabr" ve "salât" kelimeleriyle birlikte kavuşur:

*"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir."*⁸⁴

⁸¹ Bilmen, I/47; Ateş, I/157; Ebul-Hasen en-Nedvî, *Kur'an ve Sünnette İtikat İbadet ve Güzel Ahlâk*, Risale Yayınları, İstanbul, 2010, s. 62.

⁸² Ebû Dâvûd, Edeb, 78.

⁸³ Adem Dölek, "Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 4, 2002, s. 35.

⁸⁴ Bakara, 2/153.

Âyette geçen "istiâne" sözlü ya da fiilî olarak meûmet, güç ve destek talebinde bulunmaktır. Yüce Allah, "Ey imana ermiş olanlar, sabır ve namaz ile yardım arayın." diyerek, mümin kullarına çağrıda bulunmuştur.⁸⁵ Çünkü sabır ve namaz, ilâhî meûnete / yardıma erişmenin en öncelikli ve en yakın yoludur.⁸⁶

Bu âyet, müminlerin her an Allah tarafından imtihan edilmekte olduğunu, onlara uğradıkları / başlarına gelen bela ve musibetler karşısında Allah'tan yardım dilemelerini emretmektedir. Felaketler karşısında ibadetler vasıtasıyla Allah'a sığınmak, insan ruhuna güç katar, moral ve maneviyatını kuvvetlendirir. Sabır ve namaz, insana verilen sorumluluğun yükünü taşıyabilmek için ihtiyaç duyulan gücü temin eder. İlâhî amaçlar uğrunda verilen mücadelenin zorlukları karşısında gerekli olan moral gücü ve desteği sağlar; zayıflık anlarında ve kederli durumlarda kişiye cesaret verir.⁸⁷

İbadetlerin temeli olan namazla istiânede bulunmak, Allah ile bağ kurmanın, dilek ve ihtiyaçları O'na iletmenin, O'nun yücelik ve azametini tecrübe etmenin yolu, korkuya düşenlerin sığınağı, darda kalanların çıkış kapısı, müminlerin kalplerinin güven ve iç huzuruyla dolması demektir. Sabır ve namazla yapılan istiâne sırasında kalp Allah'a karşı havf ve haşyet ile dolar, her türlü olumsuz düşünce nefisten uzaklaşır, zorluklar kolaylaşır, her türlü sıkıntıya tahammül gücü artar. İşte bundan dolayı Yüce Allah, ilâhî değerleri hâkim kılmada zafere ulaşmak, başa gelen her türlü belâ ve musibetle mücadele edebilmek için sabır ve namazla istiâneyi emretmiştir.⁸⁸

"İstiâne", sadece kulun Allah'a güvenmesi, sığınması, dayanması gibi tecrübeleri yaşamakla sınırlı kalan bir deneyim değildir. Bu tecrübeyi yaşayan müminin duygu ve düşüncelerinde, tutum ve davranışlarında önemli tesirler meydana getirir. Bir trajedi karşısında müminin Allah'a güvenmesi ona zihin dinginliği, neşe ve karşı konulmaz coşku verir. Tehlikeli anlarda Allah'a sığınmak rahatlatıcı ve yatıştırıcı bir etki bırakır. Şiddetli sıkıntı yaşayan insan, Allah'a güvenmek, dayanmak suretiyle zihinsel bir sığınak oluşturabilirse, kaygısı azalabilir. Felâketler karşısında Allah'a istiâne eden mümin, soğukkanlılığını ve sükûnetini muhafaza edebilir. Musibetlerin zorlamaları karşısında sarsılmaz; telaşa kapılmadan, metanetle hayatın olaylarını karşılayabilme başarısı gösterir. Hayatta

⁸⁵ el-Cezâirî, I/133-134; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 41.

⁸⁶ Yazır, I/545.

⁸⁷ el-Mevdudî, I/104; Ateş, I/262.

⁸⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, II/39.

karşılaştığı problemlerle başa çıkma cesaretini kendinde bulur. Çaresizlikler karşısında Allah'a istiâne etmek, müminin hayatında teselli edici ve yatıştırıcı bir rol üstlenir. Onu içinde bulunduğu olumsuz ruh halinden kurtararak, ona umut, iyimserlik gibi olumlu duygular aşılır, manevî güç ilham eder.

Yüce Allah önceki âyette (2/152), “fezkurûnî” diyerek her türlü ibadeti, “veşkurûlî” buyurarak da Kendi'sine şükretmeyi öğretmek istemiştir. Bu âyette ise sabır ve namazla “istiâne”yi emretmiştir. Bir başka deyişle, “şükretmeyi” tavsiye etmenin açıklamasından sonra, sabır ve namazla istiânedede bulunma ilkesini karara bağlamıştır. Çünkü kul nimetlerle imtihan edildiğinde Allah'a şükreder, sıkıntılarla imtihan edildiğindeyse sabreder. Yüce Allah bu âyette musibetler karşısında en önemli yardım dileme vasıtalarının sabır ve namaz olduğunu açıklamıştır.⁸⁹ Hayatın mutlu, neşeli, huzurlu anlarıyla, sıkıntılı, zorlu anları, aynı zamanda Allah ile iletişimin konusunu, bir başka deyişle dinî tecrübenin içeriğini oluşturur. Zorlu ve sıkıntılı anlarda Allah'a yönelen müminin duasının içeriği sığınma, dayanma, güvenme, yardım isteme, muhtaçlık gibi dinî tecrübe çeşitlerinden oluşur. Müminin dünya hayatında imtihan edildiği koşullar, aynı zamanda onun yaşadığı / yaşayacağı dinî tecrübenin çeşidini belirler.

Bu âyette Yüce Allah, (2/153) namazın güçlülere direnç göstermede önemli bir fonksiyonu olduğunu belirtmiştir. Namaz, varoluş kaygısına ve her türlü sıkıntıya karşı ittikâ ve sabırla yardım istemenin ve bu duaya Allah'ın cevabının bulunduğu semboldür. Sabırla birlikte Allah'tan yardım istemenin aracıdır. Namaz, sürekliliğiyle, mümin için ardı arkası kesilmeyen bir yardım garantisidir. Hayatın sıkıntıları, mümini tükettikçe, namaz manevi bir güç olarak ona yardımcı olur; çabalarında onu destekler. Hayatın zorluklarıyla başa çıkma konusunda ilham ettiği kuvvet sebebiyle Kur'an, namazdan yardım alma yolunu göstermiştir. Namaz, “istiâne” de dahil olmak üzere pek çok duayı ve bunlara verilecek ilâhî cevapları bünyesinde barındırır. Allah'tan yardım dilemek, namazın önemli bir parçası, temel unsurudur.⁹⁰

Kur'an'da “istiâne” kelimesiyle ifade edilen dinî tecrübe namaz sırasında olduğu gibi namazın dışında da (12/18; 21/112) yaşanabilecek tecrübelerdendir. Bununla birlikte Kur'an, “istiâne”nin namazla edinilmesini iki âyette (2/45, 153)

⁸⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, II/124; İbn Kesîr, I/202; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, I/398; ez-Zuhaylî, II/39.

⁹⁰ Ahmet Baydar, *Din ve Dua*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 112; Hasan Turabi, *Namaz Fert ve Toplum Hayatındaki Etkileri*, Çev. Saim Eminoglu, Risale Yayınları, İstanbul, 1987, s. 118; Mustafa Karataş, *İbadetlerde Ruh ve Şekil*, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 73-74; Vecdi Ak-yüz, *İbadet İlkeleri*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 142; H. Yunus, *Apaydın*, I/219.

vurgulamıştır. Buna göre istiâne, müminin namazda tecrübe ettiği, hatta tecrübe etmesi Allah tarafından tavsiye edilen dinî duygulardan birisidir. Belki de namaz sayesinde yaşanacak “istiâne” tecrübesi, daha derin ve daha içten / samimi bir deneyimdir.

Âyette belirtildiğine göre Allah, tevfiğiyle, nusret ve desteğiyle, meûnet ve yardımıyla, Kendi'sine yapılan duaya karşılık vermek suretiyle sabredenlerle beraberdir. Allah, Kendi'sine sığınıp dayanan, bu amaçla sabreden, dua ederek yalvarıp yakaran kimselere yardım eder, onları destekler ve korur; asla yüzüstü bırakmaz. Eğer kullar Allah için sabrederlerse, O'nun yardımı ve desteği onlara ulaşır. Böylece zorluklar, meşakkat ve sıkıntılar onlara kolaylaşır, gözlerinde büyüttükleri meseleler hafif gelmeye başlar.⁹¹

İnsan beklenmedik bir anda korkutucu bir durumla karşılaştığında, kaygı ve endişeye kapıldığında namaza durursa kendine gelir ve gönlü rahatlar. Namaz, kaygı ve üzüntünün ortadan kalkmasını, gerilim ve endişenin azalmasını temin eder. Bu âyete uygun hareket eden müminler, başlarına bir sıkıntı geldiğinde huşu içerisinde namaza sığınmışlar, böylece yeniden eski güçlerine, irade ve kararlılıklarına kavuşmuşlardır.

Allah, “sabr”ı müminler için yardımcı ve müjdeleyici kılmış, onunla yardım istenmesini emretmiştir. Yüce Allah yardımı sabra bağlamıştır. Sabır göstermeden yardım ummak bir eksikliklerdir.⁹² Dua, Allah'a iş yaptırmak değil, iş yapabilmek için O'ndan güç talep etmektir. Müminlerin Allah'tan sabır istemeleri (2/45), O'nun sabredenlerle beraber olması (2/153) bunu ifade eder. Herhangi bir meselede kişi üzerine düşeni hakkıyla yerine getirdikten sonra samimiyetle Allah'a yönelir, O'na sığınarak yardım talep ederse duası kabul olabilir. Hiçbir şey yapmadan Allah'tan bir şey dilemek, yüzüzlüktür. Ön çabasız, sadece dua ile Allah'tan yardım istemenin onurlu bir tarafı yoktur. Dua, Allah'ın geniş merhametine güvenerek, ortaya herhangi bir irade ve eylem koymadan beleş olarak bir şey istemek değildir. İnsanın Yüce Allah'ı yardıma çağırabilmesi için işin öncelikle kendisine düşen kısmını yerine getirmesi gerekir.⁹³

⁹¹ İbn Atıyye, I/228; el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I/95; en-Nesefî, I/138; el-Cezâirî, I/134; es-Sa'dî, s. 57; M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2006, III/55.

⁹² İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, Çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78-79.

⁹³ İlhami Güler, *İtikattan İmana*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009, s. 94-96.

“İstiâne” tecrübesinden söz edilen âyetlerin üçünde istiânenin “sabır” ile birlikte yapılması gerektiği açıkça vurgulanır. (2/ 45, 153; A’râf, 7/128) İstiâne tecrübesine başvuran Hz. Yâkub da, bunun öncesinde “fe sabrun cemîl” yani “bana düşen, güzel bir sabırdır” ifadesini kullanarak istiânenin sabırla olan ilişkisini uygulamalı olarak göstermiştir. (12/18) Bu âyetlerden anlaşıldığına göre, istiâne tecrübesi, kulun sözlü, zihinsel, duygusal yardım talebinden ibaret değildir. Âyetlerde geçen “sabır” olgusu, kulun fiilî gayret ve çabasının da dinî tecrübeden bağımsız olmadığını göstermektedir. Kendi güç ve sınırları içerisinde gayret ve çabasını ortaya koyan kul “istiâne” yoluyla Rabb’inden yardım almaktadır.

Samimi bir kul Allah’a yardım eder, Allah da O’na yardımda bulunur. Kul Rabb’ini anar, Allah da onu anar. Kul Rabb’ine salât eder, Rab da ona salât eder. Kulun duası ile Rabb’in cevabında kul ile rab adeta yardımlaşır. “Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin.” ifadesi, namazın bu yardımlaşmasının sembolü olduğunu belirtir. Bu âyetle aynı pasaj içerisinde yer alan, “Rablerinin salâti ve rahmeti onlarıdır.” (2/157) ifadesi ise duânın cevabı ve yardımın verilmesidir.⁹⁴

Zorluk ve sıkıntı anlarında Allah ile iletişim kurmak, O’na başvurmak bütün peygamberlerin ümmetlerine öğrettiği bir yoldur. Firavun’un zulmü karşısında zor durumda kalan İsrâil oğullarına Hz. Mûsâ istiâneyle birlikte sabrı tavsiye etmiştir:

“Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: “Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mûsâ’yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?” Firavun, “Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz?” dedi. Mûsâ, kavmine, “Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarıdır” dedi.”⁹⁵

Bu âyetlerde Firavun’un adamlarıyla Hz. Mûsâ meselesini halletmek için aradıkları çareyi konuştukları sahne tasvir edilmiştir. Firavun’un adamları Mûsâ ve İsrail oğullarının serbest bırakılmamalarını, tanrılarına sırt çevirmelerine izin verilmemesini önermişlerdir. Firavun da kendi taraftarlarına güvence vermek maksadıyla İsrâil oğulları hakkında ne kadar zalimce davranabileceğini, tehditler savurarak ortaya koymuştur. İsrail oğullarının erkeklerini öldüreceğini, kadınlarını sağ bırakacağını açıklamış ve bunun yerine getirilmesini emretmiştir.

⁹⁴ Baydar, s. 113.

⁹⁵ A’râf, 7/128.

İsrâil oğulları Firavun'un bu korkunç planını öğrendiklerinde telaşa düşmüş, Hz. Mûsâ'ya başvurmuş, ona bu durumdan yakınmışlardır. Firavun'un tehdit dolu açıklamaları İsrail oğullarının canını sıkmış, onları rahatsız etmiş, çok korkutmuş, kaygı ve endişeye kapılmalarına sebep olmuştur. Firavun'un açıklamalarını öğrenen Hz. Mûsâ da kavmini rahatlatmak, sakinleştirmek, teselli edebilmek için Firavun ve kavminden gelebilecek eziyet ve sıkıntı karşısında sadece Allah'a istiâne edin, O'ndan yardım ve destek dileyin, sabredin tavsiyesinde bulunmuştur. Başlarına gelebilecek belâlara karşı Allah'tan yardım istemelerini, Firavun'un tehdit ettiği şeylerden kurtulabilmek için O'na iltica etmelerini tavsiye etmiştir. Kendilerine ve evlatlarına gelebilecek kötülükler karşısında sabırlı olmalarını, keder ve üzüntüye kapılmamalarını öğütlemiştir. Zira Allah, sıkıntı ve zorluklar karşısında kullarının en büyük yardımcısıdır; sabır ise müminin silahı, kurtuluşun anahtarıdır.⁹⁶

Hz. Mûsâ, kavmine zafer ve başarıya ulaşabilmeleri için Allah'tan istiâne etmelerini emretmiştir. Allah dilemeyince hiç kimsenin bir şey yapamayacağı, bütün güç ve kuvvetin O'nun olduğu bilincini taşımalarını, ümitsizliğe düşmelerini söylemiştir. Firavun'un belâ ve eziyetlerine sabırla karşı koymalarını, onun tehditleri karşısında telaşa kapılmamalarını, ilâhî yardımın gelmesinde aceleci ve sabırsız olmamalarını istemiştir.⁹⁷

Hz. Mûsâ, kavmine Allah'a istiâne etmeleri yönündeki emrini takrir yani kesin bir karara bağlamak için "Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır" açıklamasını yapmıştır.⁹⁸ İyi sonucun Allah'tan "ittikâ" eden sıkıntılar ve hoş gitmeyen durumlar karşısında sabra, istiâneye başvuranların olduğunu belirtmiştir. Allah'a istiâne bulunmak ve gerektiği durumlarda sabır göstermek, "ittikâ"nın başta gelen şartlarındandır.⁹⁹ "Sabır" ile "istiâne"de bulunmak, "ittikâ" bilinciyle kulluk yapabilen kimselerin en belirgin özelliklerindedir. Mümin bireyin kişiliğine yerleşen "sabır" ve "istiâne" alışkanlığı, "ittikâ" bilincini canlı tutar. "İttikâ" bilincinin üst düzeyde olduğu bireylerde, sabır ile istiâne bulunma eğilimi öne çıkar. Dolayısıyla Kur'an'da anlatılmaya çalışılan "istiâne" tecrübesini, "ittikâ" bilinciyle birlikte değerlendirmek ve anlamaya çalışmak gerekir.

⁹⁶ eş-Şevkânî, II/294; el-Beyzâvî, I/355; en-Nesefî, II/104; el-Merâğî, III/379; ez-Zuhaylî, IX/54; es-Sâbûnî, I/465; Bilmen, II/1074; Şimşek, II/316.

⁹⁷ el-Mâtürîdî, II/274; Yazır, IV/2258.

⁹⁸ el-Beyzâvî, I/355.

⁹⁹ el-Merâğî, III/379; Yazır, IV/2258.

“İstiâne”, kulu sadece ruhsal olarak rahatlatan, teselli eden, kaygısını gideren bir durum değildir. “İstiâne”nin Allah tarafından kullara verilen bir cevabı / karşılığı da vardır. Bu âyette sabır ile istiânede bulunmanın muttakî kullar için iyi bir sonuç doğuracağı müjdelenmiştir.

3. “Müsteân” Sıfatıyla Allah’tan Yardım İsteme

İstiâne kökünden gelen müsteân kelimesi, kendisinden yardım istenilen demektir. Kur’an’da bu isim iki defa geçer. Bunların her ikisi “elif-lam”lı ve mutlak manadadır. Sebeplerin tükendiği anda sadece Yüce Allah’tan yardım dilemeyi öğreten bu âyetler birer peygamber –Hz. Yâkub, Hz. Muhammed- duasını konu edinir.

Kur’an’da anlatıldığına göre, Hz. Yûsuf’u kuyuya atan kardeşleri, akşamleyin ağlar bir yüz ifadesiyle babalarının yanına gelmişlerdir. Kesmiş oldukları bir hayvanın kanına bulmuş oldukları Yûsuf’un gömleğini ona göstererek, kendileri oynadıkları sırada Yûsuf’u kurdun parçalamış olduğunu söylemişlerdir. Sabretmekten başka yapacak şeyin olmadığını söyleyen Hz. Yâkub, oğullarına, “Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir iş yapmaya sürükledi.” diyerek anlatılanlar karşısında Yüce Allah’tan sabır beklediğini belirtmiştir:

*“Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı **yardımı istenilecek** de ancak Allah’tır.”¹⁰⁰*

Baba Hz. Yâkub, kıssada anlatılan tahammül edilmesi güç hadise karşısında Allah’a yönelmiş; “Bundan sonra bana düşen güzelce sabretmektir. Hiç telaşa kapılmadan, sızlanıp feryat etmeden, yakınmadan, şikâyetle bulunmadan, Allah’tan ümidi kesmeden, sakın bir ruh haliyle duâ ve niyaz ile O’na yönelerek üzüntüyü O’nunla paylaşmak, işleri O’na havale etmektir. Yûsuf’un durumu, ortadan kaybolması hakkında, bu anlatılanlar karşısında, onlara tahammül etme, güzelce sabır gösterebilme hususunda “müsteân” olan yani yardım edecek olan sadece Allah’tır, yardımına sığınılacak, yardımı istenilecek O’dan başka hiçbir merci yoktur”, demiştir.¹⁰¹

Âyette geçen “fe sabrun cemîl vallâhu’l-musteânu” ifadesi, sabırlı olmak suretiyle teselli bulmanın ancak ilâhî meûnet ile mümkün olacağını itiraf etmektedir. Hz. Yâkub’un sabırlı olabilmesi, ancak Yüce Allah’ın meûneti sayesinde

¹⁰⁰ Yûsuf, 12/18.

¹⁰¹ el-Mâverdî, III/16; ez-Zemahşerî, II/434; eş-Şevkânî, III/15; Bilmen, III/1546; Duman, II/39; Şimşek, III/17.

mümkündür. Çünkü insanın içgüdüsel eğilimleri, kişiyi sızlanmaya, feryat etmeye sevkeder. İlâhî meûnet talebi ise sabır ve rızâyı ortaya çıkaracak manevî bir güçtür. Nefsin dürtmesiyle, sabredebilme erdemi arasında insan benliğinde bir iç çatışma yaşanır. Sabır erdemi ancak Allah'ın yardımı ile nefsin isteklerine baskın gelir.¹⁰²

Her türlü baskı, zulüm, yalan, sıkıntı, belâ ve musibet karşısında sabra sarılmak ve Allah'a istiâne etmek gerekir. Hz. Yâkub'un sözünde "sabır" ile "istiâne"nin bir araya gelmiş olması, onun sabredebilmesinin, ancak Allah'ın meûnetiyle gerçekleşebileceğine delâlet eder. İnsan fıtratında güçlü motivleri bulunan, üzüntü, feryat gibi durumlarla başa çıkabilmek için Allah'ın yardımına ihtiyaç vardır.¹⁰³

İnsan nefsi sabırsızlığa, tahammülsüzlüğe eğilimlidir. Sabır gösterebilmek için iç ve dış motivasyona ihtiyaç vardır. Sabrın ortaya konulmasında ve devamlı olarak muhafazasında mümin bireye güç ve destek sağlayan kaynaklardan birisi istiânedir. Bu yönüyle istiâne, mümin kişiliğinin önemli karakterlerinden biri olan sabrın kazanılmasında rol oynayabilen bir dinî tecrübedir.

Dinî tecrübeye dikkat çeken hususlardan birisi, herhangi bir dinî tecrübe çeşidine yönelen dindar bireyin içinde bulunduğu şartlar ve ruhsal durum ile bu şartlara ve duruma karşılık gelen ilâhî sıfatın ya da sıfatların birbiriyle örtüşmesidir. Meselâ Allah'a ihtiyaç içerisinde bulunan, O'ndan yardım dilemek durumunda olan, Kur'ânî ifadeyle "istiâne"de bulunan müminin bu yöneliminin Allah'taki karşılığı "müsteân" ve bu manaya gelen diğer sıfatlarıdır. Kur'an müminin ilâhî âlem ile olan ilişkisinde yaşayabileceği dinî tecrübelerinin yanında, aynı zamanda hangi ilâhî sıfatların hangi dinî tecrübelerle karşılık geldiğini de öğretmeyi dilemiştir:

*"(Peygamber), "Ey Rabbim! Hak ile hüküm ver. Bizim Rabbimiz, sizin nitelelerinize karşı yardımı istenecek olan Rahmân'dır" dedi.*¹⁰⁴

Bu âyet Hz. Peygamberin, müşriklerin eziyetlerine karşı yaptığı duayı anlatıyor olabilir.¹⁰⁵ Âyette geçen "rabbunâ'r-rahmânu'l-musteânu alâ mâ tasifûn", ifadesi, Allah'a tevekkül ve istiâneyi anlatmaktadır. Burada Hz. Peygamber, müşriklerin ortaya koymuş oldukları inkâr ve yalanlama karşısında sabırla Al-

¹⁰² er-Râzî, VI/432; el-Kâsimî, IV/303-304.

¹⁰³ ez-Zuhaylî, XII/227-228.

¹⁰⁴ Enbiyâ, 21/112.

¹⁰⁵ Ateş, V/531.

lah'tan yardım diliyoruz, demek istemektedir. Yüce Allah burada Hz. Peygambere, müşriklerin ilâhî vaad ve vaîdleri yalanlamaları karşısında Kendi'sinden yardım dilemesini emretmektedir.¹⁰⁶

Müşriklerin isnat edegeldiklerine karşı –meselâ Allah kendisine çocuk ya da ortaklar edindi demek, Hz. Peygambere büyücü, yalancı, Kur'an'a şiir, sihir, uydurma, yalancı rüyalar demek gibi-, bu batıl iddialarla başa çıkabilmek için Hz. Peygamberin şöyle demesi istenmektedir: “Rabb'imiz müsteân”dır yani kendisinden meûnet talep edilecek, yardım istenilecek olan Yüce Allah'tır. İslâm dinini koruyan, müminleri zafere ve başarıya ulaştıran, her konuda kendisine sığınılacak olan O'dur. “Rahmân” olan, yarattıklarına iyilikte bulunan, ihtiyaçları olan şeyleri veren Rabb'imize müşriklerin söz konusu nitelemeleri karşısında istiâne ediyoruz. Yardım istediğimizi hususta rahmetiyle yardımda bulunacağını umuyoruz.”¹⁰⁷

Bu âyetten çıkarılabilecek sonuçlardan birisi, sıkıntılı bir durumla karşı karşıya kalmaları, ruhunu yaralayacak sözlere muhatap olmaları durumunda müminlerin Yüce Allah'a iltica etmeleridir. Bu gibi durumlardan kurtulabilmek için Yüce Allah'tan yardım dilemeleridir.¹⁰⁸

Kur'an, her defasında “istiâne”yi Yüce Allah ile ilişkili olarak zikretmiştir. “İstiâne”nin hedefini ulûhiyet olarak belirlemek suretiyle ona özel ve beşerî planı aşan bir anlam yüklemiştir. Buna göre istiâne, sıradan bir yardım isteme davranışı değil, bir kulluk tavrı olarak Allah'ı yardıma çağırmak, O'na yalvarmak, yakarmak, isteğinin gerçekleşeceğine dair yakînî bir inanç beslemek, umut içinde niyazda bulunmaktır.¹⁰⁹

B. “İstiğâse”

Arapçada “ğays” daha ziyade yağmur, “ğavs” ise yardımla / nusretle ilgili olarak kullanılır. Yağmur sayesinde bitkiler bittiği için, “ğays” kelimesine bitkiler manası da takdir edilmiştir. “İstiğâse” kalıbı, “ğavs” yani yardım ya da “ğays” yani yağmur talep etmeyi ifade eder.¹¹⁰

¹⁰⁶ el-Mâtürîdî, III/353; İbn Atıyye, IV/104; es-Sâbûnî, II/277.

¹⁰⁷ en-Nesefî, III/140; el-Cezâirî, III/448-449; es-Sa'dî, s. 482; Yazır, V/3378; Bilmen, IV/2192.

¹⁰⁸ el-Cezâirî, III/449; Bilmen, IV/2192.

¹⁰⁹ Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 228.

¹¹⁰ el-İsfehânî, s. 367; el-Halebî, III/223-224.

“İstiğâse” kelimesi Kur'an'da bir âyette müminlerin zorlu savaş koşullarında Allah'tan yardım dilmesini ifade eder. Bu kelime inkârcıların cehennemdeki durumlarının tasvir edildiği bir âyette¹¹¹ ise, onların cehennem azabı karşısında yalvarıp yardım istemelerini anlatır. “İstiğâse” kelimesinin bu anlamını dinî tecrübe bağlamında değerlendirmeyeceğiz.

Kur'an'ın tasvir ettiği dinî tecrübe örneklerinde, Allah ile kul arasında karşılıklı aktif bir ilişkinin varlığı dikkat çeker. Kul açıkça Allah'tan istekte bulunurken, Allah da bu isteğe cevap verir. Müminlerin Allah'tan “istiğâse”de bulunduğu belirtilen bir âyette, Allah'ın da bu “istiğâse”ye “isticâb” ettiği yani karşılık verdiği belirtilir:

*“Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, “Ben size ard arda bin meleklerle yardım ediyorum” diye cevap vermişti. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹¹²

Âyette sözü edilen “istiğâse”, sıkıntı ve zorluktan kurtuluş, zafer ve başarı için yardım / destek için talepte bulunmaktır. Bedir savaşı sırasında düşmanlarıyla karşı karşıya gelen Müslümanlar yalvararak Yüce Allah'tan yardım dilemişlerdir. İşte Yüce Allah burada müminlerin müşrikler karşısında zafer elde edebilmek için Rab'lerinden nasıl “ğavs” / yardım talep ettiklerini, istiğâse ederek yalvardıklarını, imdat istediklerini hatırlatmaktadır.¹¹³

Bedir savaşının olacağı gün iki ordu karşı karşıya geldiğinde Hz. Peygamber sahâbilerine bakmış, sayılarının üçyüzden biraz fazla olduğunu görmüştür. Sonra bakışlarını Allah'tan başkasını ilâh edinen müşriklere yöneltmiş ve sayılarının binin üzerinde olduğunu görmüştür. Bunun üzerine kibleye yönelmiş, ellerini semaya kaldırıp Rabb'ine şöyle yalvarmıştır: “Allah'ım, bana söz verdiğin vadini gerçekleştir! Allah'ım, eğer canlarını sana teslim eden bu küçük topluluk (ehl-i İslâm) yok olursa, yeryüzünde Sana kulluk edecek kimse kalmaz.” Aynı zamanda o sırada savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan ve sayıca az durumdaki müminler de kalabalık, güçlü düşmanları karşısında Allah'a ellerini açmışlar,

¹¹¹ “De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.” Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun aleviden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yasanacak yerdir.” (Kehf, 18/29)

¹¹² Enfâl, 8/9-10.

¹¹³ el-Mâverdî, II/297; eş-Şevkânî, II/360; el-Kâsımî, IV/14; es-Sa'dî, s. 278; es-Sâbûnî, I/495; Yâzır, IV/2373; Bilmen, III/1163; Ateş, III/490; Duman, III/114.

“Rabbimiz, düşmanlarımıza karşı bize zafer nasip et, ey yardım isteyenlerin yardımcısı, bize yardım et!” diye O’ndan yardım istemişlerdir. Hz. Peygamberin ve müminlerin bu dualarına istinaden yukarıdaki âyet nâzil olmuştur / vahyedilmiştir.¹¹⁴

Âyette tasviri yapılan dinî tecrübe, gerçek bir isteme ve isteğe karşılık verme ilişkisinden ibarettir. “İz testeğîsûne” ifadesi, müminlerin Allah’tan yardım istemelerini, “festecâbe” ifadesi ise, Allah’ın bu isteğe karşılık vermesini anlatır. Dinî tecrübe denildiğinde, daha ziyade kulun içinde bulunduğu ihtiyaçlar, ihtiyacını Allah’a iletirken hissettiği duygular, içinden geçirdiği düşünceler akla gelir. Bir başka deyişle, kulun Allah ile ilişkisi sırasında içinde bulunduğu durum kastedilir. Âyette geçen “iz testeğîsûne”, müminin Allah karşısındaki ruh halini belirten bir dinî tecrübe ifadesidir. Fakat dinî tecrübe olgusu sadece kulun içinde bulunduğu ruh haliyle sınırlanamayacak bir gerçekliğe sahiptir. Âyette geçen “festecâbe” ifadesi, “istiğâse”ye yani yardım talebine Allah’tan gelen karşılığı / cevabı anlatır. Buna göre dinî tecrübe, sadece kulun duygu ve düşüncelerinden ibaret olarak kalmaz, kul ile Allah arasında gerçek bir isteme ve verme ilişkisi şeklinde ortaya çıkar.

Yüce Allah sayılarının ve kuvvetlerinin azlığı sebebiyle yalvararak yardım dileyen müminlerin dualarını, imdat taleplerini kabul etmiş, birbiri ardınca indireceği bin melek ile onlara yardım edeceğini bildirmiştir. Bunu yani meleklerle onların imdadına yetişmeyi, Müslümanları zaferle müjdelemek, sevindirmek, gönüllerini huzura kavuşturmak, kalplerine kuvvet vermek, onlara güven aşılama, içlerindeki korkuyu, sarsıntıyı gidermek için yapmıştır.¹¹⁵

İstiğâse tecrübesi, müminin yaşantısında pratik karşılığı olan bir deneyimdir. Müminin “istiğâse”sine Allah tarafından icabet edilmesi, duasına icabet edileceği bilincinin taşınması, hem özel manada yardım dilemeye sevkeden konuda hem de genel anlamda onun benliğindeki olumsuz duygu ve düşüncelerin yerini olumlu duygu ve heyecanların almasını sağlar.

Nusret, zafer, başarı ancak Allah’tandır. “Nâsır” / yardım eden sıfatının gerçek sahibi O’dur. Maddî sebep ve güçler, hatta melekler bile zaferin asıl faili

¹¹⁴ ez-Zemahşerî, II/194; el-Beyzâvî, I/376; İbn Kesîr, II/301; eş-Şevkânî, II/360; el-Kâsımî, IV/14; el-Merâğî, III/490-491; es-Sâbûnî, I/495; Esed, s. 322; Yazır, IV/2373; Duman, III/114.

¹¹⁵ ez-Zemahşerî, II/195; el-Beyzâvî, I/377; el-Merâğî, III/491; es-Sâbûnî, I/495; Yazır, IV/2374; Ateş, III/490.

değildir. Zafer için melekleri de, diğerlerini de vesile kılan Yüce Allah'tır. Zaferrin, insanlardan ya da meleklerden kaynaklandığı zannedilmemelidir. Allah dilemediği müddetçe, zahirî sebep ve güçlerin hiçbir hükmü yoktur.¹¹⁶

Bir dinî tecrübe çeşidi olarak "istiğâse", Kur'an'da sadece Allah ile kul ilişkisi şeklinde gerçekleşen deneyim olarak ele alınır. Kur'an'da "istiğâse" kelimesine yüklenen bu anlam, tasavvufî yaşantıda anlam değişmesine uğramıştır. Kur'an'dan alınarak kavramlaştırılan bu ifadenin tasavvuf literatüründe anlamı genişletilmiştir. Kur'an'da sadece Allah'tan yardım isteme anlamı söz konusu iken, tasavvuf literatüründe de bu anlam esas alınmış ve korunmuştur. Bununla birlikte tasavvuf literatüründe, Kur'an'daki anlam biraz genişletilerek anlam değişikliğine gidilmiştir. Enbiyâ, evliyâ ve sâlihler gibi kıymetli kimselerden kurtuluş dilemek, onların ruhaniyetinden yardım istemek anlamı da kelimeye yüklenmiştir. Kur'an'da, darda kalan müminlerin Allah'tan yardım dilemelerini anlatmak için kullanılan "istiğâse" ifadesinin anlamı, tasavvufta, şeyhi yardıma çağırarak, İslâm'ı derin bir aşkla yaşayan Allah dostunun manevî himayesine sığınmak manasına gelecek şekilde genişletilmiş, değiştirilmiştir. Kur'an'da kullun Allah'tan doğrudan yardım dilemesi tecrübesi olarak tasvir edilen "istiğâse", tasavvufta, Allah'ın sevdiği, duasının kabul olacağına inanılan kulların da vesile edildiği özel bir anlam kazanmıştır. Sûfî literatürüne özgü bir manaya kavuşmuştur.

Kur'an'da "istiğâse" yani yardım dileme tecrübesi yalnızca Allah'a yöneltilmiştir. Tasavvuf literatüründe, manevî gelişim yolunda ilerleyen sûfinin de bu ilkeyi hiçbir zaman ihmal etmeyeceği muhakkaktır. Duasının kabul edileceği umulan Allah dostlarından istiğâsede bulunmak ve onları "gavs" yani yardım eden kabul etmek, onların da Allah'tan isteyen kimseler oldukları gerçeğini değiştirmez. Aslında mürit de, mürşit de sonuç itibarıyla Allah'tan istiğâse etmektedir. Burada müridin, kendi istiğâsesine, mürşidinin istiğâsesini de ekleyerek Allah'ın kapısını daha etkili bir şekilde çalma eğilimi söz konusudur. Her ne kadar mürşit / şeyh "gavs" olarak nitelense de, o da mürît gibi Allah'tan isteyen konumundadır. Bu tür tasavvufî tecrübelerde mürit ile şeyhin birlikte "istiğâse"si söz konusudur.

C. "Fakr ilâ'llâh"

Arapça'da "el-fakîr" kelimesi, "el-ganî" yani zengin kelimesinin zıddı manaya gelir. Muhtaç olma, fakirlik, hiçbir şeyi olmama demektir. Arapçada

¹¹⁶ ez-Zemahşerî, II/195; eş-Şevkânî, II/361; Yazır, IV/2374.

omurga manasına gelen “figâru’z-zahr” ifadesinden alınmıştır. “el-Fakîr”, çekilmek suretiyle omurgası kırılan kimse demektir. Omurgası kırılan kimse nasıl ayağa kalkamazsa, ihtiyaç içerisinde olan kimsenin de sosyo-ekonomik anlamda omurgası kırık olur ve ayakta duramaz.¹¹⁷

“F-k-r” kökünden gelen kelimeler Kur’an’da ondört yerde geçer. *el-Fakr*, *fakîr*, *el-fukarâ’* kalıplarında fakirlik muhtaçlık anlamlarında¹¹⁸ kullanılır. “Fâkîrah” kalıbında ise kemikleri kıran, çatlatan şey manasına¹¹⁹ gelir.¹²⁰

“el-Fakr” Kur’an’da çeşitli manalara gelir. Bunlardan birisi zaruri ihtiyaç halinin bulunmasıdır. Bu muhtaçlık dünya hayatında fakir ya da zengin, mümin ya da kâfir olsun bütün insanlar ve varlıklar için söz konusudur. (35/15) Yine “el-fakr” kelimesi Kur’an’da insanın geçim için ihtiyaç duyduğu şeylerin bulunmaması manasında kullanılır. (2/273) Allah’a karşı fakir yani O’na muhtaç olma anlamında kullanılır. (28/24) Nitekim Hz. Peygamberin bu anlamda “Allâhümme aġnîni bi’l-iftikârî ileyke” yani “Allah’ım beni sana olan fakirliğimle / muhtaçlığımla zengin kıl!” buyurduğu belirtilmiştir.¹²¹

Allah, kendi sıfatlarının bazı yansımalarını, kullarına da ihsan etmiştir. Meselâ Allah “ganî”¹²² yani mutlak manada zenginlik sıfatının sahibidir. Yine Allah, kullarından dilediklerini zengin kılmıştır. Bununla birlikte Allah, kulların sahip olduğu eksilik ifade eden sıfatlardan münezzehdir, uzaktır. Meselâ “ganî” sıfatının zıddı olan fakirlik, muhtaçlık Allah için asla söz konusu değildir. Allah her ne kadar bazı kullarını zengin kılsa da, bütün yaratılmışlar, O’nun “ganî” sıfatı karşısında fakirdirler ve O’na muhtaçtırlar:

“İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her

¹¹⁷ İbn Manzûr, V/60-62; el-Fîrûzâbâdî, IV/204; el-Halebî, III/287-288.

¹¹⁸ Bakara, 2/267, 271, 273; Âl-i İmrân, 3/181; Nisâ, 4/6, 135; Tevbe, 9/60; Hac, 22/28; Nûr, 24/32; Kasas, 28/24; Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/38; Haşr, 59/8.

¹¹⁹ Kıyâmet, 75/25.

¹²⁰ Okuyan, s. 498.

¹²¹ el-İsfehânî, s. 383; el-Fîrûzâbâdî, IV/204-205; el-Halebî, III/289-290.

¹²² Allah’ın bir sıfatı olarak, “el-ganî”, hiçbir ihtiyacı olmayan, bir şey kazanma ihtiyacı duymayan, zenginliği başkalarından bağımsız olan; her şeye sahip bulunan; hiç kimseye hiçbir açıdan muhtaç olmayan anlamındadır. Kendi katında bulunan ve sahip olduğu şeylerle yetkin / eksiksiz olandır. (Robert Frager, *Kalp Nefs ve Ruh*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 187; Yıldırım, s. 205-206)

bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar."¹²³

Allah'ın mutlak zengin, kulların ise fakir ve O'na muhtaç oluşları, Allah ile yaratılmışlar arasında zorunlu bir ilişki meydana getirmektedir. Kulların muhtaçlık içerisinde Allah'a yönelmeleri ve ihtiyaçlarını O'na arzetmeleri sonucunu doğurmaktadır. İşte bu bilinç ve duygularla kulun Allah'a yönelmesi, dinî tecrübe çeşitlerinden birisini oluşturmaktadır.

İnsanı talep türünden dualar yapmaya yönelten faktörler arasında kişisel istek ve ihtiyaçlar da yer alır. Kur'an'da anlatıldığına göre Hz. Mûsâ, içinde bulunduğu çaresizlik, yoksunluk ve yetersizlik karşısında Allah'a dua etme yolunu tercih etmiştir. İhtiyaç duyduğu şeyleri Allah'tan istemek suretiyle, bunun meşru bir davranış olduğunu göstermiştir. Hz. Mûsâ'nın hayatından sunulan bu kesitte, onun duasının muhtevasını yiyecek, içecek, barınma talebi gibi beşerî menfaatler oluşturmaktadır. Hz. Mûsâ bu duayı yaparken "Rabb'im!" diyerek dikkat ve ilgisini Allah'a yöneltmiş, Allah karşısında güçsüzlük bilinci takınarak O'na teslimiyet göstermiş, kendisinin pek çok şeye güç yetiremediğini, O'nun yardımına muhtaç olduğunu itiraf etmiştir:

*"Medyen suyuna varınca, suyun başında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü. Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraşan iki kız gördü. Mûsâ onlara, "(Koyunlarınızı burada tutmaktaki) maksadınız ne?" dedi. Onlar, "Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarımızı sulayamayız. Babamız ise çok yaşlı bir adamdır" dediler. Bunun üzerine Mûsâ onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip, "Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım" dedi."*¹²⁴

Hz. Mûsâ kızların hayvanlarını suladıktan sonra bir gölgeliğe ya da bir ağaç altına çekilip dinlenmeye başlamıştır. Bu sırada içinde bulunduğu sıkıntı, yorgunluk ve bitkinlikten dolayı "Rabb'im bana indireceğin, (lütfedeceğin / bahşedeceğin) en küçük bir iyiliğe dahi öylesine muhtacım ki!" diye dua ederek niyazda bulunmuş, çaresizliğini ortaya koymuştur. Zira o sırada ne yapıp edeceğini bilememiştir. Mısır'dan Firavun ve adamlarından kaçmış olduğu için yabancı olduğu bir şehirde maddi açıdan fakir / muhtaç duruma düşmüştür. Mısır'da sarayda sahip olduğu geniş maddi imkânlardan yoksun kalmıştır.¹²⁵

Âyette geçen "fakîrun" kelimesi, yiyecek ve diğer ihtiyaçlar konusunda muhtaç durumda olma anlamına gelir. Müfessirler, buradaki muhtaç olmayı

¹²³ Muhammed, 47/38.

¹²⁴ Kasas, 28/24.

¹²⁵ eş-Şevkânî, IV/205-206; Esed, s. 786; Bilmen, V/2591; Duman, I/443; Şimşek, IV/55.

daha çok yiyecek ihtiyacı olarak yorumlamışlardır. Buna göre, Hz. Mûsâ Allah'tan yiyecek dilemiştir. Zira âyette geçen "hayr" kelimesi yiyecek manasına da gelir. Hz. Mûsâ, Yüce Allah'a, O'ndan gelecek herhangi bir şeye, nimete, özellikle de açlığını gidermek için yiyeceğe -az olsun çok olsun- ihtiyaç duyduğunu duâ ve yalvarma yoluyla dile getirmiştir.¹²⁶ Allah'a yönelerek, "Rabb'im, yabancı bir ülkeye hicret etmiş durumdayım, fakirim, yalnız ve zayıfım. Rabb'im iyiliğine, ihsanına, cömertliğine muhtacım!" demek istemiştir.¹²⁷

Rivayetlerde, Mısır'dan kaçarak hazırlıksız bir şekilde yola çıkıp Medyen'e ulaşan Hz. Mûsâ'nın günlerdir yemek yemediği, yedi gün boyunca yiyecek yemek bulamadığı, açık arazide yetişen bazı bitkilerle, ağaç yapraklarıyla açlığını bastırıldığı, adeta açlıktan karnının sırtına yapıştığı söylenir. İşte o, bu haldeyken, dua yoluyla durumunu, bilhassa açlığını Allah'a arz etmiştir.¹²⁸

Hz. Mûsâ, "Doğrusu ben hayra muhtacım!" demek, yerine, "Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım!" ifadesini kullanmıştır. Eğer o, "Ben hayra muhtacım" demiş olsaydı, Allah'ın onu ihmal etmediğine değinmiş olacaktı. "Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım!" sözü, Hz. Mûsâ'nın Allah'a tam olarak güvendiğine ve kendisini hiç unutmadığını bildiğine delildir.¹²⁹

Yukarıdaki âyet, Yüce Allah'tan istemenin kulluk makamına aykırı düşmediğini gösterir. Zira Hz. Mûsâ kulluk makamında kemal mertebesinde bulunuyordu. Böyle olduğu halde Allah'tan istekte bulunmuştur. Bu durum, kulluk makamının istemeye aykırı olmadığına işaret eder.¹³⁰

Hz. Mûsâ, doğrudan Allah'tan istemek yerine, O'nun huzurunda kendi fakirliğini ve muhtaçlığını itiraf etmiştir. Böylece Allah'ın mutlak zengin olduğunu ikrar ve itiraf etmiştir. Zira o, kendisinin fakir ve muhtaçlığının bilincine varınca, Rabb'inin zengin ve varlıklı olduğunu bilmiştir. Hz. Mûsâ, Allah'a karşı fakirliğini itiraf edince, O'ndan açıkça istemese de, dolaylı yoldan istediğini ortaya koymuştur. Bu şekilde istekte bulunmak, bazen kulun kendi durumunu dile

¹²⁶ er-Râzî, VIII/589; el-Kurtubî, XIII/178; eş-Şevkânî, IV/206; en-Nesefî, III/336; ez-Zuhaylî, XX/84; Bilmen, V/2591.

¹²⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1997, V/2676.

¹²⁸ el-Mâtürîdî, III/592; el-Mâverdî, IV/246; er-Râzî, VIII/589; el-Kurtubî, XIII/178; en-Nesefî, III/336; ez-Zuhaylî, XX/84; Bilmen, V/2591.

¹²⁹ İbn Atâullah el-İskenderî, *Tevekkülün İncelikleri: Tedbiri Terk Etmenin Esasları*, Çev. Fatih Mehmet Albayrak, Üsküdar Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 128.

¹³⁰ el-İskenderî, s. 129.

getirmek suretiyle Allah'a muhtaç olduğunu belirterek, bazen de Rabb'inin zenginliğini ve cömertliğini anlatan özellikleri dile getirmek şeklinde olur.¹³¹

Kullar yiyecek ve benzeri nimetlere ihtiyaç duyduklarında büyük bir gayretle Allah'a yönelirler. Böylece O'nunla iletişim kurma şerefini elde eder, O'nun ihsanlarına kavuşurlar. Eğer muhtaçlık durumu, kulları Allah'a yönelmeye ve O'nunla iletişime sevketmeseydi, onlar akıllarıyla bu yönelme ve iletişimin gereğini kavrayamayabilirdi. Muhtaçlık durumu, Allah ile iletişim kapısını açmamış olsaydı, üst düzeyde bilinç sahibi bazı kulların dışında hiç kimse bu iletişim ve yönelişin hazzına varamayacaktı. Bu durumda, muhtaç olma hali, Allah ile münâcâtın sebebi / aracısı olmaktadır. Mümine düşen görev, tıpkı Hz. Mûsâ'nın yapmış olduğu gibi, az veya çok her şeyi Allah'tan istemektir.¹³² İhtiyaçlardan dolayı istemeyi, Allah ile iletişime vesile kılmaktır.

Kıssaya dikkat edildiğinde, Hz. Mûsâ Medyen'e vardığına, hiçbir şey yapmadan bir kenara çekilip, ihtiyacı için Allah'a dua etmemiştir. Kıssanın devamından da anlaşıldığı gibi, ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olacak fiilî bir çaba içerisine girmiştir. İhtiyaç içerisinde bulunan iki kıza yardım ederek, kendisine gelebilecek yardım kapısını fiilen aralamıştır. Bu arada içinde bulunduğu durumu da Allah'a arzemiştir.

İnsanın hayatta karşılaşmış olduğu ihtiyaçlar ve bunların uyandırdığı muhtaçlık duygusu, dinî yaşantıda önemli bir yere sahiptir. Allah'a muhtaç olma duygusu, dinî tecrübe çeşitleri arasında sayılır. Bir dinî tecrübe olarak muhtaç olma duygusu, insanın Yaratıcı karşısında kendisini aciz, zavallı, güçsüz, mütevazi olarak görmesidir. Dindar birey çocukluğundan itibaren Allah'ı, sahip olduğu her şeyi kendisine veren kimse olarak görür. Her şeyin, varlığını O'na muhtaç olduğuna inanır. Mutlak manada bütün ihtiyaçları karşılayanın Allah olduğunu kabul eder. Her türlü ihtiyacı konusunda O'na bağlanır. Kendi güçsüzlüğünü ve çaresizliğini hissettiğinde, herhangi bir şeye ihtiyaç duyduğunda O'nun kendisini gözetmesini ister. Daima O'na muhtaç olduğu bilinciyle yaşar. Dinî tecrübenin bu boyutu, zayıflığın güce olan çağrısıdır. Bir başka deyişle, zayıf, sınırlı, fani olan varlıkla, zengin, güçlü, ebedî olan varlık arasındaki bir ilişkidir. Yüce Allah, bu ilişkiyi Kur'an'da şu şekilde açıklamıştır:

*"Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla lâyık olandır."*¹³³

¹³¹ el-İskenderî, s. 130.

¹³² el-İskenderî, s. 127.

¹³³ Fâtır, 35/15.

İnsanlar her an Allah'ın rahmetine, inayetine, lütfuna, imdadına muhtaçtır. Bu âyetin bir önceki âyet ile nidâ ifadesiyle “yâ eyyuhennâsu” diye ilişkilendirilmesi, insanlara başlarına bir zarar geldiğinde, sıkıntıya düştüklerinde Yüce Allah'a iltica etmelerini, tazarru ve niyazda bulunmalarını hatırlatmak içindir.¹³⁴

Âyette geçen “entumu'l-fukarâu ilâ'l-lâh” cümlesinde müsned'in yani “el-fukarâu” kelimesinin “elif-lâm” ile ma'rife olması, kasr ifade eder. Buna göre âyetin anlamı, insanların ibadet ve kullukları, Allah'ın ihtiyacı değil, insanların ihtiyacıdır. Ayrıca yaratılan varlıklar içerisinde Allah'a en çok muhtaç olan da insandır.¹³⁵ Âyette geçen “el-fukarâu” kelimesinin ma'rife olması, insanların fakirlikleri muhtaçlıkları konusunda mübâlâğa ifade eder. Buna göre, âyetin manası, “İnsanlar Allah karşısında öylesine fakirler, O'na o kadar muhtaçlar ki...” demektir. “el-Fukarâu” kelimesi ma'rife kılınmak suretiyle, insanların Allah'a olan şiddetli / zorunlu muhtaçlıkları kastedilmiştir.¹³⁶

Bütün insanlar, hatta bütün yaratılmışlar her bakımdan yaratıcı ve rızıklandırıcı olan Allah'ın lütfuna, cömertliğine, koruma ve gözetimine şiddetle muhtaçtırlar. İnsanlar her hareketlerinde, dinî olsun dünyevî olsun her işlerinde mutlak manada Allah'a ihtiyaç duyarlar. İnsanların Allah'a olan ihtiyaçları, diğer varlıklardan daha fazladır. Onların varlık ve yaşamaları bütünüyle, ancak Allah'ın lütuf ve ihsanı sayesinde. Allah ise hiç kimseye, hiçbir şeye asla muhtaç değildir. Allah'ın insanların ibadetine, itaatlerine de ihtiyacı yoktur. İnsanların itaatsizlikleri de O'na zarar veremez. O, mutlak anlamda / bizzât, tek başına, ortağı / dengi olmayacak şekilde zengindir. Zenginliğiyle kullarının ihtiyaçlarını karşılar, rahmetini bütün mahlûkata yayar. Allah, varlık âlemindeki tasarruflarından –fiillerinden, sözlerinden, kudret ve hükümlerinden- dolayı şükredilmeye ve övgüye; kullarına olan nimetleri, iyilikleri sebebiyle her an hamdedilmeye layıktır.¹³⁷

Kur'an'da “fakr” kelimesi çerçevesinde ele alınan Allah ile kul arasındaki muhtaç olan ve muhtaç olunan ilişkisini konu edinen dinî tecrübe, tasavvuf literatüründe Kur'an'daki mevcut anlam esas alınarak geliştirilmiştir. Kur'an'da “fakr” kavramıyla anlatılmaya çalışılan dinî tecrübe, aynıyla taşavvufî yaşantıda sufîler tarafından uygulamaya konulmuştur. Manevî gelişim yolundaki sûfî, kendisini daima Allah'a muhtaç görürken, O'nun hiçbir şeye muhtaç olmadığı

¹³⁴ el-Kâsimî, VI/31.

¹³⁵ Yazır, VI/3984.

¹³⁶ ez-Zemahşerî, III/588; el-Beyzâvî, II/270.

¹³⁷ eş-Şevkânî, IV/426; İbn Kesîr, III/559; Hicâzî, III/161; el-Merâğî, VIII/98; Bilmen, VI/2896; Ateş, VII/299.

bilincini taşır. Sufiler, Allah'a muhtaçlığı, belli dünyevî ihtiyaçlara bağlı olarak Allah'a yönelme manasının ötesine taşımışlardır. "Fakr"ı, Allah'ın kullarına vermiş olduğu şeylerin ötesinde, yalnızca Allah'a muhtaç olma, O'ndan başka herhangi bir şeye ihtiyaç duyma halinden uzaklaşma şeklinde anlama ve tecrübe etme anlayışını geliştirmişlerdir.

Allah ile kurulan bu fakr / muhtaçlık bağı, sūfinin, dünyanın maddî yanına bakış açısını da şekillendirmiştir. Buna göre, sūfî sahip olduğu şeylerin sahibinin aslında kendisi olmadığı, bir emanetçi konumunda olduğu bilincini taşır. Sūfî, bir şeylere sahip olsa bile, bunlar aracılığıyla başkalarına faydalı olmayı ilke edinir. Bu yaklaşım, Kur'an'da "fakr" kavramıyla anlatılmak istenen Allah'a muhtaçlık olgusuyla uyum içerisindedir.

Sonuç

En yalın anlamıyla Allah'tan yardım istemek manasındaki "istiâne", Kur'an'daki tanımıyla, "sabr" ve "salât"tan bağımsız değildir. Buna göre "istiâne", en samimi ve gerçek anlamıyla namaz içerisinde tecrübe edilebilen bir dinî deneyimdir. Bir diğer yönüyle "istiâne", kulun yardım istediği konudaki iradesi ve fiilî çabasıyla birlikte ilâhî kudretin yardıma çağırılmasıdır. Yine Kur'an'ın tanımladığı "istiâne"nin, en önemli özelliği, yardım istemenin yalnızca Allah'tan olacağı ilkesine yapılan vurgudur. Kur'an'ın açıkladığı "istiâne"nin tarifinde, zamanla İslâm kültürünün, özellikle tasavvufun eklediği diğer anlamlar yer almaz. Yine "istiâne", kuldun Allah'a doğru tek taraflı bir iletişim kurma çabası değil, aynı zamanda Allah'ın da icâbet ettiği gerçek bir manevî iletişimdir.

Kul, mutlak manada gücünün yettiği ve yetmediği konularda Allah'a muhtaçtır. Gücün yetmediği, çaresiz kalındığı durumlarda Allah'a muhtaçlık kendiliğinden ortaya çıkar. Buna göre kul, gücünün yettiği konularda bile Allah'a muhtaçlık bilinci içerisinde olmalı ve hatta bu tecrübeyi yaşamalıdır. Gücünün yetmediği çaresizlik içerisinde kaldığı durumlarda ise, sadece muhtaçlığını Allah'a arzetmekle ve O'ndan yardım dilemekle kalmamalı, kendi imkânları çerçevesinde gayret ve çabasını sürdürmeye devam etmelidir. Buna göre, insan gücünün yettiği sıradan konularda bile Allah'a muhtaçlık bilincine sahip olmalıdır. Buna karşılık kul, en zor ve başa çıkılmaz konularda bile Allah'tan yardım dilerken elinden gelen her şeyi yapmak suretiyle ilâhî desteği aramalı, Allah ile yardımlaşmalıdır.

Kur'an'da, Allah'tan yardım dilemeyi ve O'na muhtaçlığı anlatan istiâne, istiğâse, fakr gibi kelime ve tasvirler, Allah'tan doğrudan yardım istenebileceğini anlatır, hatta bunu tavsiye eder. Oysa Müslüman toplumların dinî yaşantısında,

özellikle tasavvufî öğretide, Allah'tan yardım dilerken duası müstecâp olabilecek enbiyâ, evliyâ gibi sâlih kullardan, bunlardan vefat etmişlerin ruhaniyetlerinden istimdat etmek anlayışı yaygınlaşmıştır. Bu anlayışın ortaya çıkışında etkili olan sebepleri araştırmak din sosyolojisinin ve din psikolojisinin konusudur. İnsanların bazılarının doğrudan Allah'tan istiâne, istiğâse etmek yerine, duâsı makbul olabilecek kişileri vesile edinmelerinin arkasında özgüven eksikliği olduğunu düşünüyoruz. Belki Allah'tan yardım isteyen birey, O'nun huzuruna yönelirken, bu konuda kendisinden daha lâıyk olan enbiyâ, evliyâ, şeyh gibi sâlih insanların himmetini yanında görme ihtiyacı hissetmektedir. Bütün bunlara rağmen, her Müslümanın doğrudan Allah'a istiâne ve istiğâse edebileceği ve bunun Kur'an'da tavsiye edildiği bilinci öğretilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Müslümanların geleneksel dinî hayatında ve tasavvufî öğretide, Allah'tan istiâne ve istiğâsede bulunurken, mutlak manada yardım edenin Allah olduğu bilinci her zaman var olagelmıştır. Kur'an'da açık bir destekleyici delili bulunmamakla birlikte, çeşitli ruhsal ve düşünsel sebeplerle bazı Müslümanlar tarafından istiâne ve istiğâse tecrübesine Allah'ın sâlih, muttakî kulları da dahil edilmektedir. Tevhit ilkesini korumak kaydıyla bu tür istiâne ve istiğâse tecrübelerinin, Müslüman toplumlar için bir zenginlik olduğu kanaatindeyiz. Şirke düşüreceği endişesiyle böyle bir zenginliğin ortadan kaldırılmasını savunanların düşüncelerine katılmıyoruz. Ama endişelerine katılıyoruz. Bu sebeple istiâne ve istiğâsede bulunurken, enbiyâ, evliyâ, âbid, zâhid gibi insanlardan istimdat ederken, tevhit bilincini koruma esas daima canlı / aktif tutulmak zorundadır. Genellikle de tarih boyunca uygulama bu şekilde olmuştur. Kur'an'da geçen, "yalnızca Allah'a istiâne ve istiğâse etme" ilkesini bu şekilde de anlayabiliriz.

KAYNAKLAR

- Abduh**, Muhammed, *Fâtiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, Çev. Ömer Aydın, İşaret Yayınları, İstanbul, 2012.
- Akay**, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1995.
- Akdemir**, Betül, "Dinî Tecrübeye Güvenilirlik Ölçütleri, Genç Akademisyenler İlâhiyat Araştırmaları Sempozyumu, (1-2 Mayıs İstanbul) M. Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 2009.
- Akpınar**, Arif, *Yaratıcıyla Dayanışma Hastalıklara Pozitif Bakış*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2006.
- Akyüz**, Vecdi, *İbadet İlkeleri*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Allport**, Gordon W., *Birey ve Dini*, Çev. Bilal Sambur, Elis Yayınları, Ankara, 2004.
- Alper**, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.
- Altun**, Ahmet, *Duanın Sırları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Apaydın**, H. Yunus, "Namaz Oruç", İlmihal, Haz: Heyet, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2010.
- Apaydın**, Halil, "İbadet Psikolojisi", Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji, sayı: 9, 2003.
- Armaner**, Neda, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, M.E.B., İstanbul, 1967.
- Ateş**, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Ateş**, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- Baydar**, Ahmet, *Din ve Dua*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bayrakdar**, Mehmet, *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.
- Bayraklı**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Beheştî**, İman ve Sosyal Hayat, Çev. Belli değil, Şura Yayınları, İstanbul, 1990.
- Beyzâvî**, el-Kâdi Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Boutroux**, Emile, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, Çev. Hasan Katipoğlu, İstanbul, 1998.
- Brodbeck**, Rabia Christine, *Ruhun Özlemi Sonsuz Kulluk*, Çev. İlnur Ataman, Sufi Kitap, İstanbul, 2009.
- Carrel**, Alexis, *Dua*, Çev. M. Alper Yücetürk, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Cebecioğlu**, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1997.
- Cengil**, Muammer, "Depresyonu Önlemede Dini İnançın Koruyucu Rolü", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi", sayı: 2003.
- Certel**, Hüseyin, "İslâmî İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri", EKEV Akademi Dergisi, sayı: 3/1, 1998.
- Certel**, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.

- Cevziyye**, İbn Kayyım, *Medâricu's-Sâlikîn*, Çev. Ali Ataç ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Cevziyye**, İbn Kayyım, *Sabredenler ve Şükredenler*, Çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Cezâirî**, Ebû Bekr Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Çakmaklıoğlu**, M. Mustafa, *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Dihlevî**, Şâh Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Dikmen**, Mehmet, *Peygamberimizden Teselliler*, Cihan Yayınları, İstanbul, 2009.
- Dölek**, Adem, "Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 4, 2002.
- Duman**, M. Zeki, *Beyânü'l-Hak*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2006.
- Düzgün**, Şaban Ali, "Tecrübe Dil ve Teoloji: Dinî Tecrübenin Teolojik Yorumu, Kelâm Araştırmaları, sayı: 2/1, 2004.
- Eraydın**, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984.
- Erdem**, Ömer Faruk, "William James'in Gifford Konferansları ve The Varieties of Religious Experience İsimli Eserinin Yankıları Üzerine Bir Analiz", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, sayı: 13/1, 2013.
- Esed**, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997.
- Fersahoğlu**, Yaşar, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.
- Fîrûzâbâdî**, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, tsz.
- Fragar**, Robert, *Kalp Nefs ve Ruh*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Gazâlî**, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâ'u Ullûmi'd-Dîn*, Çev. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Güler**, İlhami, *İtikattan İmana*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009.
- Gürses**, İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010.
- Halebî**, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993.
- Hayta**, Akif, "İbadetler ve Ruh Sağlığı, Editör: Hayati Hökelekli, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Hemşinli**, Hakan, "Dinî Tecrübenin Nesnelligi Üzerine", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 33, 2010.
- Hicâzî**, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991.
- Hökelekli**, Hayati, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993.
- Hökelekli**, Hayati, *İslâm Psikolojisi Yazıları*, DEM Yayınları, İstanbul, 2009.

- İbn Atıyye**, Ebû Muhammed Abdulhak İbn Ğâlib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- İbn Kesîr**, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem, *Lîsânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.
- İsfehânî**, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.
- İskenderî**, İbn Atâullah, *Tevekkülün İncelikleri: Tedbiri Terk Etmenin Esasları*, Çev. Fatih Mehmet Albayrak, Üsküdar Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Johnson**, Paul E., "Dini Tecrübe", Çev. Recep Yaparel, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 1986.
- Karaca**, Faruk, "Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine", Dini Araştırmalar, sayı: 6/16, 2003.
- Karataş**, Mustafa, *İbadetlerde Ruh ve Şekil*, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Kâsimî**, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Kâşânî**, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Kayıklık**, Hasan, *Din Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.
- Kelâbâzî**, Ebubekir Muhammed, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.
- Kırca**, Celal, "Kur'an'da Ruh Sağlığı", Diyanet İlmi Dergi, sayı: 43/2, 2007.
- Kimter**, Nurten, "Dinî İnanç İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", Editör: Hayati Hökekleli, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Kirkpatrick**, Lee A., "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", Çev. Mustafa Koç, Bilimname, sayı: X/1, 2006.
- Kirman**, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.
- Koç**, Mustafa, "Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7/1, 2003.
- Konuk**, Yurdağül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994.
- Kurtûbî**, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Kuşeyrî**, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kutub**, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1997, V/2676.
- Marinier**, Pierre, *Dua Üzerine Düşünceler: Psikofizyolojik Sebepleri ve Sonuçları*, Çev. Sadık Kılıç, Nil Yayınları, İzmir, 1991.
- Maslow**, Abraham, *Dinler Değerler Doruk Deneyimler*, Çev. H. Koray Sönmez, İstanbul, 1995.

- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004.
- Mâverîdî**, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Mehmedoğlu**, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004.
- Merâğî**, Ahmed Mustafâ, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Mevdûdî**, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.
- Necati**, M. Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, Çev. Hayati Aydın, Fecr Yayınları, Ankara, 1998.
- Nedvî**, Ebul-Hasen, *Kur'an ve Sünnette İtikat İbadet ve Güzel Ahlâk*, Risale Yayınları, İstanbul, 2010.
- Nesefî**, Abdullah İbn Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996.
- Nurbakî**, Halûk, *Sonsuz Nur*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Okudan**, Rifat, "Teveşül ve Vesile", Tasavvuf El Kitabı, Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Okuyan**, Mehmet, *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Özeri**, Zeynep Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004.
- Pazarlı**, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Peker**, Hüseyin, *Allah'ın Boyasıyla Boyanmak Kur'an'da Kişisel Gelişim*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- Peker**, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000.
- Peterson**, Michael ve diğerleri, *Akil ve İnanç Din Felsefesine Giriş*, Çev. Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Rahman**, Fazlur, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara, 1987.
- Râzî**, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997.
- Sa'dî**, Abdurrahman İbn Nâsır, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali, *Safoetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Sarıçoğlu**, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Yayınları, Isparta, 2002.
- Sayar**, Kemal, *Sufi Psikolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Sayın-Ekerim**, Esmâ, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Seccâdî**, Seyyid Cafer, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Suckiel**, Ellen Kappy, *Cennet Savunucusu: William James'in Din Felsefesi*, Çev. Celal Türer, Elis Yayınları, Ankara, 2005.
- Sülemî**, Ebû Abdi'r-Rahmân Muhammed İbn el-Hüseyin, *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risaleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1981.

- Şankitî**, Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr, *Azvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- Şentürk**, Hâbil, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997.
- Şentürk**, Hâbil, *İbadet Psikolojisi Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Şerbînî**, Lütfî Abdülazîz, *Stresi Yen Problem ve Çözüm*, Çev. Taceddin Uzun, Uysal Kitabevi, Konya, 1999.
- Şeriati**, Ali, *Dua*, Çev. Kerim Güney, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Şevkânî**, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995.
- Şimşek**, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tabbâra**, Afif A., *İlmin Işığında İslâmiyet*, Çev. Mustafa Öz, Kalem Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Tarhan**, Nevzat, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Toptaş**, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993.
- Tunç**, Mustafa Şekip, *Bir Din Felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959.
- Turabi**, Hasan, *Namaz Fert ve Toplum Hayatındaki Etkileri*, Çev. Saim Eminoğlu, Risale Yayınları, İstanbul, 1987.
- Tûsî**, Nasîruddîn, *Seçkinlerin Ahlâkı*, Çev. Anar Gafarov, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Uludağ**, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Ulusoy**, İ. Tugut, *Din Psikolojisi*, Hisar Cilt ve Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Uysal**, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ünal**, Mehmet Süheyl, "Peter L. Berger'e Göre Dinî Tecrübenin Günümüz Dindarı İçin Anlam: Sosyolojik Bir Bakış Açısı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 8/3, 2008.
- Vergote**, Antoine, *Din İnanç ve İnançsızlık*, Çev. Veysel Uysal, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1999.
- Yalçın**, Mikdat, *İman ve Ahlâkım Hayatî Değerleri*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1981.
- Yaran**, Cafer Sadık, *Dini Tecrübe ve Meûnet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009.
- Yavuz**, Kerim, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Yavuz**, Kerim, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1983.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Yıldırım**, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yılmaz**, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Zemahşerî**, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Zuhaylî**, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991.

